FLORILEGIUM PATRISTICUM

DIGESSIT VERTIT ADNOTAVIT

GERARDUS RAUSCHEN
DR. THEOL. ET PHIL., SS. THEOLOGIAE IN UNIVERSITATE BONNENSI
PROF. P. E.

FASCICULUS NONUS

TEXTUS ANTENICAENI AD PRIMATUM ROMANUM SPECTANTES

BONNAE
SUMPTIBUS PETRI HANSTEIN
MCMXIV

BR
63
F4
v.9

In meinem Verlage ist erschienen:

Florilegium patristicum digessit, vertit, adnotavit Gerh. Rauschen

Fasc. I. Monumenta aevi apostolici. 1904. VI, 90 S. Preis broschiert ℳ 1.20, kartoniert ℳ 1.40.

— — Fasc. II. S. Justini apologiae duae. Editio altera aucta et emendata. 1911. IV, 135 S. Preis broschiert ℳ 2.20, kartoniert ℳ 2.40.

— — Fasc. III. Monumenta minora saeculi secundi. 1905. IV, 106 S. Preis broschiert ℳ 1.50, kartoniert ℳ 1.70.

— — Fasc. IV. Tertulliani liber de praescriptione haereticorum, acced. S. Irenaei adversus haereses. III 3/4. 1906. IV, 69 S. Preis ℳ 1.—, kartoniert ℳ 1.20.

— — Fasc. V. Vincentii Lerinensis commonitoria. 1906. IV, 71 S. Preis ℳ 1.20, kartoniert ℳ 1.40.

— — Fasc. VI. Tertulliani apologetici recensio nova. Editio altera emendata. 1912. IV, 144 S. Preis ℳ 2.40, kartoniert ℳ 2.60.

— — Fasc. VII. Monumenta eucharistica et liturgica vetustissima. 1909. IV, 170 S. Preis ℳ 2.40, kartoniert ℳ 2.60.

— — Fasc. VIII. M. Minucii Felicis Octavius. 1913. XIV, 64 S. Preis ℳ 1.40, kartoniert 1.60.

Das *1. Heft* enthält eine Auswahl aus den Apostolischen Vätern, nämlich vollständig die Lehre der zwölf Apostel, den Römerbrief des Ignatius und das Martyrium Polycarpi, dann die schönsten Kapitel aus dem Briefe an Diognet und die für die Dogmengeschichte wertvollsten Stücke aus den andern Schriften. — Das *2. Heft* enthält den vollständigen griechischen Text der beiden Apologien Iustins mit lateinischer Übersetzung. — Im *3. Heft* stehen vollständig: das Muratorische Fragment, die sog. Logia Jesu, das 1892 aufgefundene grössere Bruchstück aus dem Petrusevangelium und ausgewählte Stücke aus dem Protevangelium des Jakobus, ferner die Aberkiosinschrift und einzelne griechische Märtyrerakten, besonders die neuentdeckten des Apollonius. — Das *4. Heft* bringt Tertullians dogmatisch wichtigste Schrift De praescriptione in neuer Textrezension und im Anhang Irenaeus adversus haereses III 3—4. — Das *5. Heft* bietet die Commonitoria des Vinzenz; die vier vorhandenen Handschriften wurden für diese Ausgabe neu verglichen. — Für die Ausgabe von Tertullians Apologetikum im *6. Heft* wurden die Pariser Handschriften und die Handschrift von Montpellier neu verglichen und namentlich die Varianten des verlorenen Codex Fuldensis genau untersucht; so ist ein ganz neuer Text entstanden. — Das *7. Heft*, das umfangreichste von allen, enthält 11 Schriftstücke aus den vier ersten Jahrhunderten, die sich auf die Sakramente und besonders auf die hl. Eucharistie beziehen, darunter vollständig die mystagogischen Katechesen Cyrills, die Schrift des Ambrosius De mysteriis und Ps.-Ambrosius de sacramentis; angehängt sind 36 kleinere Zitate aus Schriften der drei ersten Jahrhunderte. — Das *8. Heft* bringt den schönsten Dialog aus dem Altertum in neuer Textgestalt mit reichlichen Anmerkungen.

Bonn. **Peter Hanstein.**

FLORILEGIUM PATRISTICUM

#13,745

DIGESSIT VERTIT ADNOTAVIT

GERARDUS RAUSCHEN
DR. THEOL. ET PHIL., SS. THEOLOGIAE IN UNIVERSITATE BONNENSI
PROF. P. E.

THEOLOGICAL

FASCICULUS NONUS

TEXTUS ANTENICAENI AD PRIMATUM ROMANUM SPECTANTES

BONNAE
SUMPTIBUS PETRI HANSTEIN
MCMXIV

Property of
CBF
Please return to
Graduate Theological
Union Library

BR
63
F4
v.9

J. nr. 6161.

Imprimi permittitur.

Coloniae, die 22. Septembris 1913.

Dr. Kreutzwald
Vicarius Archiepi Generalis.

Alle Rechte, insbesondere das der Übersetzung
in andere Sprachen, vorbehalten.

Copyright 1914 by Peter Hanstein, Bonn.

In hunc Florilegii fasciculum congesta sunt ex tribus prioribus aevi nostri saeculis omnia capita tam Sacrae scripturae quam scriptorum ecclesiasticorum et profanorum, quae ad primatum s. Petri et ecclesiae Romanae referri solent. Textus ex optimis et recentissimis editionibus deprompti, textus graeci insuper versione latina adornati sunt; adnotationes vero ad calcem paucae tantum adiunctae sunt idque duabus de causis: et quia hic fasciculus ex sententia auctoris ad exercitationes potissimum seminariorum destinatus est, et quia in hac materia tractanda sententiae auctorum catholicorum et acatholicorum maxime variantur, libellus autem in usum utrorumque editus est.

Scripsi Bonnis nonis octobribus MCMXIII.

Digitized by the Internet Archive
in 2025 with funding from
Graduate Theological Union

https://archive.org/details/textusantenicaen09unse

Argumentum.

pág.

1. Novum testamentum 1
   a) Iohannis ev. 1, 40—42 1
   b) Matthaeus 16, 13—20 1
   c) Marcus 8, 27—30 3
   d) Lucas 9, 18—21 3
   e) Iohannis ev. 21, 15—19 4
   f) Acta apostolorum 15, 1—2. 6—13 5
   g) Galat. 2, 11—16 6
2. Clemens Romanus, Ep. I. ad Cor. 1. 5. 44 7
3. Ignatius Antiochenus, Ep. ad Romanos.
   a) Prologus 9
   b) Cap. 4, 3 10
4. Hermas, Visio II 4, 2 et 3 11
5. Papias (c. 150 p. Chr.) de s. Petro Romae versante et de Marco evangelista.
   a) Eus. h. e. II 14, 6 et 15, 1—2 11
   b) Eus. h. e. III 39, 15—16 13
6. Series episcoporum Romanorum.
   a) Hegesippus (c. 160 p. Chr.) apud Eus. h. e. IV 22, 1—3 14
   b) Irenaeus, Adv. haer. III 3, 2—3 15
7. Dionysius ep. Corinthius (c. 170 p. Chr.).
   a) De ecclesia Romana a Petro et Paulo condita (Eus. h. e. II 25, 8) 16
   b) De beneficentia ecclesiae Romanae (Eus. h. e. IV 23, 9—10) 17
8. Victoris episcopi Romani (c. 190 p. Chr.) et episcoporum Asiaticorum controversia paschalis (Eus. h. e. V 23 et 24) . 18
9. Irenaeus de apostolica origine et auctoritate ecclesiae Romanae (Adv. haer. III 1, 2 et 3, 1) 26
10. Caius presbyter Romanus (ca. a. 200) de tropaeis apostolorum Petri et Pauli (Eus. h. e. II 25, 5—6) 27

pag.

11. Tertullianus.
    a) De ecclesiis apostolicis, praesertim de ecclesia Romana 28
    b) De martyrio Romano ss. apostolorum Petri et Pauli . . 30
    c) De edicto peremptorio Callisti ep. Romani 31
    d) De Praxea ecclesiam Romanam inquietante (Adv. Praxean 1, 4—7) 32
12. Hippolytus († 235) contra Callistum ep. Romanum (Philosoph. IX 12) 32
13. Origenes.
    a) De ss. apostolis Petro et Paulo (Eus. h. e. III 1) . . . 39
    b) De iis, quae dominus apud Matth. 16, 18 Petro dixit . 40
14. Cyprianus ep. Carthaginiensis.
    a) De catholicae ecclesiae unitate c. 4 et 5 42
    b) Epistulae 44
15. Pseudo-Cyprianus, Adversus aleatores c. 1 50
16. Dionysius ep. Alexandrinus († 264) de Stephano ep. Romano 50
17. Imperator Aurelianus de Romano episcopo 52
18. Porphyrius philosophus († 304) de Petro et Paulo 53
19. Petrus ep. Alexandrinus († 311) de iisdem apostolis 55
20. Eusebius ep. Caesareensis.
    a) De s. Petro et Simone Mago (h. e. II 14, 5—6) 55
    b) De primis Petri in sede Romana successoribus 56

Index nominum 59

1. NOVUM TESTAMENTUM.

a) Iohannis ev. 1, 40—42[1].

Ἦν Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Σίμωνος Πέτρου εἷς ἐκ τῶν δύο τῶν ἀκουσάντων παρὰ Ἰωάννου[2] καὶ ἀκολουθησάντων αὐτῷ. (41) Εὑρίσκει οὗτος πρῶτον τὸν ἀδελφὸν τὸν ἴδιον Σίμωνα καὶ λέγει αὐτῷ· εὑρήκαμεν τὸν Μεσσίαν, ὅ ἐστιν μεθερμηνευόμενον Χριστός. (42) Ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν· ἐμβλέψας αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· σὺ εἶ Σίμων ὁ υἱὸς Ἰωάννου[3], σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς, ὃ ἑρμηνεύεται Πέτρος.

Erat autem Andreas frater Simonis Petri unus ex duobus, qui audierant a Ioanne et secuti fuerant eum. (41) Invenit hic primum fratrem suum Simonem et dicit ei: Invenimus Messiam, quod est interpretatum Christus. (42) Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus dixit: Tu es Simon filius Iona, tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.

b) Matthaeus 16, 13—20[4].

Ἐλθὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὰ μέρη Καισαρίας τῆς Φιλίππου

Venit autem Iesus in partes Caesareae Philippi et interroga-

[1] *Textus graeci* Novi Testamenti, quos hoc loco propono, desumpti sunt ex nova editione *Hermanni von Soden* (Hermann Freiherr von Soden, Die Schriften des Neuen Testamentes in ihrer ältesten erreichbaren Gestalt, II. Teil: Text mit Apparat, Gottingae 1913). Lectiones variantes editionis Nestlianae adnotavi. — *Versio latina* est Vulgatae editionis typicae. [2] et [3] *Ἰωάνου* Nestle, cfr. Matth. 16, 17; Joh. 21, 15. [4] Hos versus evangelii adulterinos, i. e. annis de-

ἠρώτα τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ λέγων· τίνα λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; (14) Οἱ δὲ εἶπον·[1] οἱ μὲν Ἰωάνην[2] τὸν βαπτιστήν, ἄλλοι δὲ Ἠλίαν[3], ἕτεροι δὲ Ἰερεμίαν ἢ ἕνα τῶν προφητῶν (15) Λέγει αὐτοῖς· Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι; (16) Ἀποκριθεὶς δὲ Σίμων Πέτρος εἶπεν· σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος. (17) Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ· μακάριος εἶ, Σίμων Βαριωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέν σοι ἀλλ' ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. (18) Κἀγὼ δέ σοι λέγω, ὅτι σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. (19) Καὶ[4] δώσω σοι τὰς κλεῖς[5] τῶν οὐρανῶν, καὶ ὃ ἐὰν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ὃ ἐὰν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. (20) Τότε διεστείλατο[6] τοῖς μαθηταῖς, ἵνα μηδενὶ εἴπωσιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός.

bat discipulos suos dicens: Quem dicunt homines esse filium hominis? (14) At illi dixerunt: Alii Ioannem Baptistam, alii autem Eliam, alii vero Ieremiam aut unum ex prophetis. (15) Dicit illis Iesus: Vos autem quem me esse dicitis? (16) Respondens Simon Petrus dixit: Tu es Christus filius dei vivi. (17) Respondens autem Iesus dixit ei: Beatus es Simon Bar Iona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed pater meus, qui in caelis est. (18) Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam et portae inferi non praevalebunt adversus eam. (19) Et tibi dabo claves regni caelorum; et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in caelis, et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in caelis. (20) Tunc praecepit discipulis suis, ut nemini dicerent, quia ipse esset Iesus Christus.

mum 180—200 post Chr. ortos esse, probare conatus est *Schnitzer* (Hat Jesus das Papsttum gestiftet? 1910, 32—42); contra eum scripsit *Fr. Tillmann*, Jesus und das Papsttum, 1910, 24—34. [1] *εἶπαν* Nestle. [2] *Ἰωάνην* N. [3] *Ἡλείαν* N. [4] Hanc vocem omittit N. [5] *κλεῖδας* N. [6] *ἐπετίμησεν* N.

c) Marcus 8, 27—30.

Καὶ ἐξῆλθεν ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὰς κώμας Καισαρίας τῆς Φιλίππου. Καὶ ἐν τῇ ὁδῷ ἐπηρώτα τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ λέγων αὐτοῖς· τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι; (28) *Οἱ δὲ ἀπεκρίθησαν*[1] *αὐτῷ λέγοντες,* [*ὅτι*][2] *Ἰωάννην*[3] *τὸν βαπτιστήν, καὶ ἄλλοι Ἠλίαν*[4]*, ἄλλοι δὲ ὅτι εἷς τῶν προφητῶν.* (29) *Καὶ αὐτὸς ἐπηρώτα αὐτούς· ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι; Ἀποκριθεὶς δὲ*[5] *ὁ Πέτρος λέγει αὐτῷ· σὺ εἶ ὁ Χριστός.* (30) *Καὶ ἐπετίμησεν αὐτοῖς, ἵνα μηδενὶ λέγωσιν περὶ αὐτοῦ.*

Et egressus est Iesus et discipuli eius in castella Caesareae Philippi, et in via interrogabat discipulos suos dicens eis: Quem me dicunt esse homines? (28) Qui responderunt illi dicentes: Ioannem Baptistam, alii Eliam, alii vero quasi unum de prophetis. (29) Tunc dicit illis: Vos vero quem me esse dicitis? Respondens Petrus ait ei: Tu es Christus. (30) Et comminatus est eis, ne cui dicerent de illo.

d) Lucas 9, 18—21.

Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν προσευχόμενον κατὰ μόνας συνῆσαν αὐτῷ οἱ μαθηταί, καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς λέγων· τίνα με οἱ ὄχλοι λέγουσιν εἶναι; (19) *Οἱ δὲ ἀποκριθέντες εἶπον*[6]*· Ἰωάννην*[7] *τὸν βαπτιστήν, ἄλλοι δὲ Ἠλίαν*[8]*, ἄλλοι δὲ ὅτι προφήτης τις τῶν ἀρχαίων ἀνέστη.* (20) *Εἶπεν δὲ αὐτοῖς· ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι; Πέτρος δὲ ἀποκριθεὶς*

Et factum est, cum solus esset orans, erant cum illo et discipuli, et interrogavit illos dicens: Quem me dicunt esse turbae? (19) At illi responderunt et dixerunt: Ioannem Baptistam, alii autem Eliam, alii vero quia unus propheta de prioribus surrexit. (20) Dixit autem illis: Vos autem, quem me esse dicitis? Respondens

[1] *εἶπαν* N. [2] ita [ ] von Soden, *ὅτι* N. [3] *Ἰωάνην* N.
[4] *Ἠλείαν* N. [5] om N. [6] *εἶπαν* N. [7] *Ἰωάνην* N. [8] *Ἠλείαν* N.

εἶπεν· τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ. (21) Ὁ δὲ ἐπιτιμήσας αὐτοῖς παρήγγειλεν μηδενὶ λέγειν τοῦτο.

Simon Petrus dixit: Christum dei. (21) At ille increpans illos praecepit, ne cui dicerent hoc.

e) Iohannis ev. 21, 15—19.

Ὅτε οὖν ἠρίστησαν, λέγει τῷ Σίμωνι Πέτρῳ ὁ Ἰησοῦς· Σίμων Ἰωάννου[1], ἀγαπᾷς με πλέον τούτων; Λέγει αὐτῷ· ναί, κύριε, σὺ οἶδας, ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ· βόσκε τὰ ἀρνία μου. (16) Λέγει αὐτῷ πάλιν δεύτερον· Σίμων Ἰωάννου, ἀγαπᾷς με; Λέγει αὐτῷ· ναί, κύριε, σὺ οἶδας, ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ· ποίμαινε τὰ πρόβατά[2] μου. (17) Λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον· Σίμων Ἰωάννου, φιλεῖς με; Ἐλυπήθη ὁ Πέτρος, ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον· φιλεῖς με; καὶ εἶπεν αὐτῷ· κύριε, πάντα σὺ οἶδας, σὺ γινώσκεις, ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ ὁ[3] Ἰησοῦς· βόσκε τὰ πρόβατά[4] μου. (18) Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ὅτε ἦς νεώτερος, ἐζώννυες σεαυτὸν καὶ περιεπάτεις, ὅπου ἤθελες· ὅταν δὲ γηράσῃς, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου καὶ ἄλλοι ζωσουσί σε[5] καὶ ἀποίσουσιν[6], ὅπου οὐ θέλεις. (19) Τοῦτο δὲ εἶπεν σημαίνων, ποίῳ θανάτῳ δοξάσει τὸν θεόν.

Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simon Ioannis, diligis me plus his? Dicit ei: Etiam domine, tu scis, quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. (16) Dicit ei iterum: Simon Ioannis, diligis me? Ait illi: Etiam domine, tu scis, quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. (17) Dicit ei tertio: Simon Ioannis, amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio: Amas me? et dixit ei: Domine, tu omnia nosti, tu scis, quia amo te. Dixit ei: Pasce oves meas. (18) Amen, amen dico tibi: Cum esses iunior cingebas te et ambulabas, ubi volebas; cum autem senueris, extendes manus tuas et alius te cinget et ducet, quo tu non vis. (19) Hoc autem dixit significans, qua morte clarificaturus esset deum.

[1] Ἰωάνου N. [2] et [4] προβάτιά N. [3] om. N. [5] ἄλλος ζώσει σε N. [6] οἴσει N.

f) Acta apostolorum 15, 1—2. 6—13.

Καί τινες κατελθόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἐδίδασκον τοὺς ἀδελφούς, ὅτι, ἐὰν μὴ περιτμηθῆτε τῷ ἔθει τῷ Μωϋσέως, οὐ δύνασθε σωθῆναι. (2) *Γενομένης δὲ στάσεως καὶ ζητήσεως οὐκ ὀλίγης τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ πρὸς αὐτούς, ἔταξαν ἀναβαίνειν Παῦλον καὶ Βαρνάβαν καί τινας ἄλλους ἐξ αὐτῶν πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πρεσβυτέρους εἰς Ἰερουσαλὴμ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου . . .* (6) *Συνήχθησάν τε οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἰδεῖν περὶ τοῦ λόγου τούτου.* (7) *Πολλῆς δὲ ζητήσεως γενομένης ἀναστὰς Πέτρος εἶπεν πρὸς αὐτούς· ἄνδρες ἀδελφοί, ὑμεῖς ἐπίστασθε, ὅτι ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων ἐν ὑμῖν ἐξελέξατο ὁ θεὸς διὰ τοῦ στόματός μου ἀκοῦσαι τὰ ἔθνη τὸν λόγον τοῦ εὐαγγελίου καὶ πιστεῦσαι.* (8) *Καὶ ὁ καρδιογνώστης θεὸς ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς δοὺς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καθὼς καὶ ἡμῖν,* (9) *καὶ οὐδὲν διέκρινεν μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, τῇ πίστει καθαρίσας τὰς καρδίας αὐτῶν.* (10) *Νῦν οὖν τί πειράζετε τὸν θεόν, ἐπιθεῖναι ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν οὔτε οἱ πατέρες ἡμῶν*

Et quidam descendentes de Iudaea docebant fratres: Quia, nisi circumcidamini secundum morem Moysi, non potestis salvari. (2) Facta ergo seditione non minima Paulo et Barnabae adversus illos, statuerunt, ut adscenderent Paulus et Barnabas et quidam alii ex aliis ad apostolos et presbyteros in Ierusalem super hac quaestione . . . (6) Convenerunt que apostoli et seniores videre de verbo hoc. (7) Cum autem magna conquisitio fieret, surgens Petrus dixit ad eos: Viri fratres, vos scitis, quoniam ab antiquis diebus deus in nobis[1] elegit, per os meum audire gentes verbum evangelii et credere. (8) Et qui novit corda deus testimonium perhibuit, dans illis spiritum sanctum sicut et nobis, (9) et nihil discrevit inter nos et illos, fide purificans corda eorum. (10) Nunc ergo quid tentatis deum, inponere iugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus? (11) Sed per gratiam domini Iesu Christi, credimus servari, quemadmodum et illi. (12) Ta-

[1] Ita Vulgata editio, *ἐν ὑμῖν* graece.

οὔτε ἡμεῖς ἰσχύσαμεν βαστάσαι; (11) Ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ κυρίου Ἰησοῦ πιστεύομεν σωθῆναι καθ' ὃν τρόπον κἀκεῖνοι. (12) Ἐσίγησεν δὲ πᾶν τὸ πλῆθος καὶ ἤκουον Βαρνάβου καὶ Παύλου ἐξηγουμένων, ὅσα ἐποίησεν ὁ θεὸς σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τοῖς ἔθνεσιν δι' αὐτῶν. (13) Μετὰ δὲ τὸ σιγῆσαι αὐτοὺς ἀπεκρίθη Ἰάκωβος λέγων . . .

cuit autem omnis multitudo, et audiebant Barnabam et Paulum narrantes, quanta deus fecisset signa et prodigia in gentibus per eos. (13) Et postquam tacuerunt, respondit Iacobus dicens . . .

g) Galat. 2, 11—16.

Ὅτε δὲ ἦλθεν Κηφᾶς εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. (12) Πρὸ τοῦ γὰρ ἐλθεῖν τινας ἀπὸ Ἰακώβου μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήσθιεν· ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπέστελλεν καὶ ἀφώριζεν ἑαυτόν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς. (13) Καὶ συνυπεκρίθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι, ὥστε καὶ Βαρνάβας συναπήχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει. (14) Ἀλλ' ὅτε εἶδον, ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσιν πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ εὐαγγελίου, εἶπον τῷ Κηφᾷ ἔμπροσθεν πάντων· Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων ἐθνικῶς καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς ζῇς, πῶς τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις ἰουδαΐζειν; (15) Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοί, (16) εἰδότες δὲ ὅτι οὐκ δικαιοῦται ἄνθρω-

Cum autem venisset *Cephas* Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat. (12) Prius enim quam venirent quidam a Iacobo, cum gentibus edebat; cum autem venissent, subtrahebat et segregabat se, timens eos, qui ex circumcisione erant. (13) Et simulationi eius consenserunt ceteri Iudaei, ita ut et Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem. (14) Sed cum vidissem, quod non recte ambularent ad veritatem evangelii, dixi Cephae coram omnibus: Si tu, cum Iudaeus sis, gentiliter vivis et non Iudaice, quomodo gentes cogis iudaizare? (15) Nos natura Iudaei et non ex gentibus peccatores, (16) scientes autem, quod non iustifi-

πος ἐξ ἔργων νόμου ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Χριστοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεύσαμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως Χριστοῦ καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου, ὅτι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σάρξ (ps. 142, 2).

catur homo ex operibus legis nisi per fidem Iesu Christi: et nos in Christo Iesu credimus, ut iustificemur ex fide Christi et non ex operibus legis, propter quod ex operibus legis *non iustificabitur omnis caro.*

2. CLEMENS ROMANUS, EP. I. AD COR. 1. 5. 44. (anno post Chr. circ. 96).

Ἡ ἐκκλησία τοῦ θεοῦ ἡ παροικοῦσα Ῥώμην τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ τῇ παροικούσῃ Κόρινθον, κλητοῖς ἡγιασμένοις ἐν θελήματι θεοῦ διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ παντοκράτορος θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ πληθυνθείη.

1. *Διὰ τὰς αἰφνιδίους καὶ ἐπαλλήλους γενομένας ἡμῖν συμφορὰς καὶ περιπτώσεις, ἀδελφοί, βράδιον νομίζομεν ἐπιστροφὴν πεποιῆσθαι περὶ τῶν ἐπιζητουμένων παρ' ὑμῖν πραγμάτων, ἀγαπητοί, τῆς τε ἀλλοτρίας καὶ ξένης τοῖς ἐκλεκτοῖς τοῦ θεοῦ, μιαρᾶς καὶ ἀνοσίου στάσεως, ἣν ὀλίγα πρόσωπα προπετῆ καὶ αὐθάδη ὑπάρχοντα εἰς τοσοῦτον ἀπονοίας ἐξέκαυσαν, ὥστε τὸ σεμνὸν καὶ περιβόητον καὶ πᾶσιν*

Ecclesia dei, quae Romae peregrinatur, ecclesiae dei, quae Corinthi peregrinatur, vocatis sanctificatis voluntate divina per dominum nostrum Iesum Christum. Gratia vobis et pax ab omnipotenti deo per Iesum Christum multiplicetur.

1. Propter subitas et sibi invicem succedentes calamitates et casus adversos, qui nobis acciderunt, tardius, fratres, nosmetipsos convertisse existimamus ad res, quae desiderantur apud vos, dilecti, et ad seditionem inpiam et detestandam, dei electis peregrinam et alienam, quam pauci homines temerarii et audaces in tantum insolentiae accenderunt, ut honorificum et inlustre omnibusque

[1] Patres apostolici, ed. Fr. H. Funk, vol. I, ed. II, Tub. 1901, 99squ.

ἀνθρώποις ἀξιαγάπητον ὄνομα ὑμῶν μεγάλως βλασφημηθῆναι.

5. Ἀλλ' ἵνα τῶν ἀρχαίων ὑποδειγμάτων παυσώμεθα, ἔλθωμεν ἐπὶ τοὺς ἐγγιστα γενομένους ἀθλητάς· λάβωμεν τῆς γενεᾶς ἡμῶν τὰ γενναῖα ὑποδείγματα. (2) Διὰ ζῆλον καὶ φθόνον οἱ μέγιστοι καὶ δικαιότατοι στύλοι ἐδιώχθησαν καὶ ἕως θανάτου ἤθλησαν. (3) Λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῶν τοὺς ἀγαθοὺς ἀποστόλους· (4) Πέτρον, ὃς διὰ ζῆλον ἄδικον οὐχ ἕνα οὐδὲ δύο, ἀλλὰ πλείονας ὑπήνεγκεν πόνους καὶ οὕτω μαρτυρήσας ἐπορεύθη εἰς τὸν ὀφειλόμενον τόπον τῆς δόξης. (5) Διὰ ζῆλον καὶ ἔριν Παῦλος ὑπομονῆς βραβεῖον ἔδειξεν, (6) ἑπτάκις δεσμὰ φορέσας, φυγαδευθείς, λιθασθείς, κήρυξ γενόμενος ἔν τε τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει, τὸ γενναῖον τῆς πίστεως αὐτοῦ κλέος ἔλαβεν, (7) δικαιοσύνην διδάξας ὅλον τὸν κόσμον, καὶ ἐπὶ τὸ τέρμα τῆς δύσεως ἐλθὼν καὶ μαρτυρήσας ἐπὶ τῶν ἡγουμένων οὕτως ἀπηλλάγη τοῦ κόσμου καὶ εἰς τὸν ἅγιον τόπον ἐπορεύθη, ὑπομονῆς γενόμενος μέγιστος ὑπογραμμός.

44. Καὶ οἱ ἀπόστολοι ἡμῶν ἔγνωσαν διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἔρις ἔσται ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπισκοπῆς. (2) Διὰ

amandum nomen vestrum vehementer lasphemaretur.

5. Sed ut vetera exempla relinquamus, veniamus ad proximos athletas; saeculi nostri generosa exempla accipiamus. (2) Propter zelum et invidiam, qui maximae et iustissimae columnae erant, persecutionem passi sunt et usque ad mortem certaverunt. (3) Ponamus nobis ante oculos bonos apostolos: (4) Petrum, qui propter zelum iniquum non unum vel alterum, sed plures labores subiit, atque ita testimonio dato in debitum gloriae locum abiit. (5) Propter zelum et contentionem Paulus patientiae praemium meruit, (6) septiens in vincula coniectus, fugatus, lapidatus, et in oriente et in occidente verbi praeco factus inlustrem fidei suae gloriam nanctus est, (7) qui postquam mundum universum iustitiam docuit et ad terminum occidentis venit et coram praefectis testimonium perhibuit, sic e mundo migravit et in locum sanctum abiit, patientiae summum exemplar exsistens.

44. Apostoli quoque nostri per Iesum Christum dominum nostrum cognoverunt, contentionem de nomine episcopatus

ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν πρόγνωσιν εἰληφότες τελείαν κατέστησαν τοὺς προειρημένους καὶ μεταξὺ ἐπινομὴν δεδώκασιν, ὅπως, ἐὰν κοιμηθῶσιν, διαδέξωνται ἕτεροι δεδοκιμασμένοι ἄνδρες τὴν λειτουργίαν αὐτῶν. (3) *Τοὺς οὖν κατασταθέντας ὑπ' ἐκείνων ἢ μεταξὺ ὑφ' ἑτέρων ἐλλογίμων ἀνδρῶν, συνευδοκησάσης τῆς ἐκκλησίας πάσης, καὶ λειτουργήσαντας ἀμέμπτως τῷ ποιμνίῳ τοῦ Χριστοῦ μετὰ ταπεινοφροσύνης ἡσύχως καὶ ἀβαναύσως, μεμαρτυρημένους τε πολλοῖς χρόνοις ὑπὸ πάντων, τούτους οὐ δικαίως νομίζομεν ἀποβάλλεσθαι τῆς λειτουργίας.* (4) *Ἁμαρτία γὰρ οὐ μικρὰ ἡμῖν ἔσται, ἐὰν τοὺς ἀμέμπτως καὶ ὁσίως προσενεγκόντας τὰ δῶρα τῆς ἐπισκοπῆς ἀποβάλωμεν.* (5) *Μακάριοι οἱ προοδοιπορήσαντες πρεσβύτεροι, οἵτινες ἔγκαρπον καὶ τελείαν ἔσχον τὴν ἀνάλυσιν· οὐ γὰρ εὐλαβοῦνται, μή τις αὐτοὺς μεταστήσῃ ἀπὸ τοῦ ἱδρυμένου αὐτοῖς τόπου.* (6) *Ὁρῶμεν γάρ, ὅτι ἐνίους ὑμεῖς μετηγάγετε καλῶς πολιτευομένους ἐκ τῆς ἀμέμπτως αὐτοῖς τετιμημένης λειτουργίας.*

orituram. (2) Ob eam igitur causam, perfecta praescientia praediti, constituerunt praedictos ordinationemque deinceps dederunt, ut, cum illi decessissent, ministerium eorum alii probati viri exciperent. (3) Itaque qui constituti sunt ab illis vel deinceps ab aliis viris eximiis, consentiente universa ecclesia, quique sine vitio gregi Christi deservierunt cum humilitate, quiete nec inliberaliter et omni tempore ab omnibus testimonium praeclarum reportaverunt, hos iudicamus munere suo non iuste deici. (4) Non enim leve erit peccatum nostrum, si eos, qui integre et sancte munera obtulerunt, episcopatu deicimus. (5) Beati presbyteri viam prius emensi, qui fructuosam perfectamque dissolutionem consecuti sunt; non enim verentur, ne quis se transferat de loco ipsis constituto. (6) Videmus enim nonnullos honeste conversatos ab officio, quo inculpate honorati erant, a vobis remotos esse.

3. IGNATIUS ANTIOCHENUS, EP. AD ROMANOS[1].

a) Prologus.

Ἰγνάτιος, ὁ καὶ Θεοφόρος, τῇ | Ignatius, qui et Theophorus,

[1] Patres apost., ed. Funk I (1901) 252 squ.; Funk, Kirchengesch.

ἠλεημένῃ ἐν μεγαλειότητι πατρὸς ὑψίστου καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μόνου υἱοῦ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ ἠγαπημένῃ καὶ πεφωτισμένῃ ἐν θελήματι τοῦ θελήσαντος τὰ πάντα, ἃ ἔστιν, κατὰ ἀγάπην Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν, ἥτις καὶ προκάθηται ἐν τόπῳ χωρίου Ῥωμαίων, ἀξιόθεος, ἀξιοπρεπής, ἀξιομακάριστος, ἀξιέπαινος, ἀξιοεπίτευκτος, ἀξιάγνος καὶ προκαθημένη τῆς ἀγάπης, χριστόνομος, πατρώνυμος, ἣν καὶ ἀσπάζομαι ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ πατρός· κατὰ σάρκα καὶ πνεῦμα ἡνωμένοις πάσῃ ἐντολῇ αὐτοῦ, πεπληρωμένοις χάριτος θεοῦ ἀδιακρίτως καὶ ἀποδιϋλισμένοις ἀπὸ παντὸς ἀλλοτρίου χρώματος πλεῖστα ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ τῷ θεῷ ἡμῶν, ἀμώμως χαίρειν.

ecclesiae misericordiam consecutae in magnificentia patris altissimi et Iesu Christi filii eius unici; ecclesiae dilectae et inluminatae voluntate eius, qui vult omnia quae sunt secundum caritatem Iesu Christi dei nostri, quae etiam praesidet in loco regionis Romanorum, digna deo, digna decore, digna quae beata praedicetur, digna laude, digna quae voti compos fiat, digne casta et universo caritatis coetui praesidens, Christi legem habens, patris nomine insignita, quam et saluto in nomine Iesu Christi filii patris: iis, qui secundum carnem et spiritum cuivis ipsius praecepto sunt adunati, gratia dei inseperabiliter repleti et ab omni alieno colore sunt expurgati, plurimam in Iesu Christo deo nostro et intaminatam opto salutem.

b) Cap. 4, 3.

Οὐχ ὡς Πέτρος καὶ Παῦλος διατάσσομαι ὑμῖν. Ἐκεῖνοι ἀπόστολοι, ἐγὼ κατάκριτος· ἐκεῖνοι ἐλεύθεροι, ἐγὼ δὲ μέχρι νῦν δοῦλος. Ἀλλ' ἐὰν πάθω, ἀπελεύθερος γενήσομαι Ἰησοῦ Χριστοῦ

Non ut Petrus et Paulus vobis praecipio; illi apostoli, ego condemnatus; illi liberi, ego usque nunc servus. Sed si patiar, libertus fiam Iesu Christi et in ipso resurgam

Abhandlungen I, Paderb. 1897, 1—12; Jülicher in: Gött. Gelehrte Anzeigen 1898 p. 4.

καὶ ἀναστήσομαι ἐν αὐτῷ ἐλεύθερος. Νῦν μανθάνω δεδεμένος μηδὲν ἐπιθυμεῖν.

liber. Nunc vinctus nihil concupiscere disco.

4. HERMAS, VISIO II 4, 2 et 3[1].

Μετέπειτα δὲ ὅρασιν εἶδον ἐν τῷ οἴκῳ μου. Ἦλθεν ἡ πρεσβυτέρα καὶ ἠρώτησέν με, εἰ ἤδη τὸ βιβλίον ἔδωκα τοῖς πρεσβυτέροις· ἠρνησάμην δεδωκέναι. Καλῶς, φησιν, πεποίηκας· ἔχω γὰρ ῥήματα προσθεῖναι. Ὅταν οὖν ἀποτελέσω τὰ ῥήματα πάντα, διὰ σοῦ γνωρισθήσεται τοῖς ἐκλεκτοῖς πᾶσιν. (3) Γράψεις οὖν δύο βιβλαρίδια καὶ πέμψεις ἓν Κλήμεντι καὶ ἓν Γραπτῇ· πέμψει οὖν Κλήμης εἰς τὰς ἔξω πόλεις, ἐκείνῳ γὰρ ἐπιτέτραπται· Γραπτὴ δὲ νουθετήσει τὰς χήρας καὶ τοὺς ὀρφανούς. Σὺ δὲ ἀναγνώσῃ εἰς ταύτην τὴν πόλιν μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τῶν προϊσταμένων τῆς ἐκκλησίας.

Postea autem visionem vidi domi meae. Venit anus et interrogavit me, num librum iam dedissem presbyteris. Negavi me dedisse. Bene, inquit, fecisti; habeo enim verba aliqua addere. Cum ergo finivero omnia verba, per te nota fient electis omnibus. (3) Scribes igitur duos libellos et mittes unum Clementi et alterum Graptae. Iam vero Clemens mittet in exteras civitates; illi enim mandatum est; Grapte autem monebit viduas et orphanos. Tu autem leges in ista civitate cum presbyteris, qui praesunt ecclesiae.

5. PAPIAS (c. 150 p. Chr.), DE S. PETRO ROMAE VERSANTE ET DE MARCO EVANGELISTA.

a) Eus. h. e. II 14, 6 et 15, 1—2[2].

14, 6 . . . *Παρὰ πόδας γοῦν ἐπὶ τῆς αὐτῆς Κλαυδίου βασιλείας, ἡ πανάγαθος καὶ φιλανθρωποτάτη*

14, 6 . . . Continuo namque in ipsis Claudii temporibus clementia divinae providentiae proba-

[1] Patres apost., ed. Funk, I (1901) 430. [2] Textus graecus

τῶν ὅλων πρόνοια τὸν καρτερὸν καὶ μέγαν τῶν ἀποστόλων, τὸν ἀρετῆς ἕνεκα τῶν λοιπῶν ἁπάντων προήγορον, Πέτρον, ἐπὶ τὴν Ῥώμην ὡς ἐπὶ τηλικοῦτον λυμεῶνα βίου χειραγωγεῖ· ὃς οἷά τις γενναῖος θεοῦ στρατηγὸς τοῖς θείοις ὅπλοις φραξάμενος, τὴν πολυτίμητον ἐμπορίαν τοῦ νοητοῦ φωτὸς ἐξ ἀνατολῶν τοῖς κατὰ δύσιν ἐκόμιζεν, φῶς αὐτὸ καὶ λόγον ψυχῶν σωτήριον, τὸ κήρυγμα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας εὐαγγελιζόμενος. (15, 1) *Οὕτω δὴ οὖν ἐπιδημήσαντος αὐτοῖς τοῦ θείου λόγου, ἡ μὲν τοῦ Σίμωνος ἀπέσβη καὶ παραχρῆμα σὺν καὶ τῷ ἀνδρὶ καταλέλυτο δύναμις.*

Τοσοῦτον δ' ἐπέλαμψεν ταῖς τῶν ἀκροατῶν τοῦ Πέτρου διανοίας εὐσεβείας φέγγος, ὡς μὴ ἀρκεῖσθαι ἀκοῇ μηδὲ τῇ ἀγράφῳ τοῦ θείου κηρύγματος διδασκαλίᾳ, παρακλήσεσιν δὲ παντοίαις Μάρκον, οὗ τὸ εὐαγγέλιον φέρεται, ἀκόλουθον ὄντα Πέτρου, λιπαρῆσαι ὡς ἂν καὶ διὰ γραφῆς ὑπό-

batissimum omnium apostolorum et maximum fidei magnificentia et virtutis merito primorum principem Petrum ad urbem Romam velut adversum humani generis communem perniciem repugnaturum deducit ducem quendam et magistrum militiae suae, scientem divina proelia gerere et virtutum castra ductare. Iste adveniens ex orientis partibus ut caelestis quidam negotiator mercimonia divini luminis, si qui sit conparare paratus, advexit et salutaris praedicationis verbo primus in urbe Roma evangelii sui clavibus ianuam regni caelestis aperuit. (15, 1) Igitur cum Romanae urbi clarum verbi dei lumen fuisset exortum, Simonis quidem tenebrae cum suo auctore restinctae sunt.

Sermo autem veritatis et lucis, qui per Petrum praedicabatur, universorum mentes placido inlustravit auditu, ita ut cotidie audientibus eum nulla unquam satietas fieret. Unde neque auditio eis sola sufficit, sed Marcum discipulum eius omnibus precibus exorant, uti ea, quae ille verbo praedicabat, ad per-

Eusebii et versio latina Rufini sunt editionis Berolinensis (Eusebius' Werke, II. Band, bearbeitet von Ed. Schwartz und Theod. Mommsen), Lipsiae 1903, p. 138—141.

μνημα τῆς διὰ λόγου παραδοθείσης αὐτοῖς καταλείψοι διδασκαλίας, μὴ πρότερόν τε ἀνεῖναι ἢ κατεργάσασθαι τὸν ἄνδρα, καὶ ταύτῃ αἰτίους γενέσθαι τῆς τοῦ λεγομένου κατὰ Μάρκον εὐαγγελίου γραφῆς. (2) *Γνόντα δὲ τὸ πραχθὲν φασὶ τὸν ἀπόστολον, ἀποκαλύψαντος αὐτῷ τοῦ πνεύματος, ἡσθῆναι τῇ τῶν ἀνδρῶν προθυμίᾳ κυρῶσαί τε τὴν γραφὴν εἰς ἔντευξιν ταῖς ἐκκλησίαις. Κλήμης ἐν ἕκτῳ τῶν Ὑποτυπώσεων*[1] *παρατέθειται τὴν ἱστορίαν, συνεπιμαρτυρεῖ δ' αὐτῷ καὶ ὁ Ἱεραπολίτης ἐπίσκοπος ὀνόματι Παπίας. Τοῦ δὲ Μάρκου μνημονεύειν τὸν Πέτρον ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ· ἣν καὶ συντάξαι φασὶν ἐπ' αὐτῆς Ῥώμης, σημαίνειν δὲ τοῦτ' αὐτόν, τὴν πόλιν τροπικώτερον Βαβυλῶνα προσειπόντα διὰ τούτων· „ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτὴ καὶ Μάρκος ὁ υἱός μου".*

petuam eorum commonitionem habendam scripturae traderet, quo domi forisque in huiuscemodi verbi meditationibus permanerent; nec prius ab obsecrando desistunt quam quae oraverant inpetrarent. Et haec fuit causa scribendi quod secundum Marcum dicitur evangelium. (2) Petrus vero, ut per spiritum sanctum religioso se spoliatum conperit furto, delectatus est fidem eorum per haec devotionemque considerans factumque confirmavit et in perpetuum legendam scripturam ecclesiis tradidit. Clemens in sexto Dispositionum libro haec ita gesta esse describit cuique simile dat testimonium etiam Hierapolites episcopus nomine Papias, qui et hoc dicit[2], quod Petrus in prima epistula sua, quam de urbe Roma scribit, meminerit Marci, in qua tropice Romam Babylonam nominarit cum dicit: *'Salutat vos ea quae in Babylone electa est et Marcus filius meus.'*

b) Eus. h. e. III 39, 15—16.

„Καὶ τοῦθ' ὁ πρεσβύτερος (Ἰωάννες) ἔλεγεν· Μάρκος μὲν

'Etiam hoc', inquit, 'presbyter (Ioannes) narrabat, quod Marcus

[1] De hoc libro cfr. Eus. h. e. VI 14. [2] Non recte vertit Rufinus, quasi Papias haec tradiderit.

ἑρμηνευτὴς Πέτρου γενόμενος, ὅσα ἐμνημόνευσεν, ἀκριβῶς ἔγραψεν, οὐ μέντοι τάξει τὰ ὑπὸ τοῦ κυρίου ἢ λεχθέντα ἢ πραχθέντα. Οὔτε γὰρ ἤκουσεν τοῦ κυρίου οὔτε παρηκολούθησεν αὐτῷ, ὕστερον δέ, ὡς ἔφην, Πέτρῳ· ὃς πρὸς τὰς χρείας ἐποιεῖτο τὰς διδασκαλίας, ἀλλ' οὐχ ὥσπερ σύνταξιν τῶν κυριακῶν ποιούμενος λογίων, ὥστε οὐδὲν ἥμαρτεν Μάρκος οὕτως ἔνια γράψας ὡς ἀπεμνημόνευσεν. Ἑνὸς γὰρ ἐποιήσατο πρόνοιαν, τοῦ μηδὲν ὧν ἤκουσεν παραλιπεῖν ἢ ψεύσασθαί τι ἐν αὐτοῖς."

interpres fuerit Petri et quaecumque meminerat ab eo dicta conscripserit, non tamen per ordinem ea, quae a domino dicta sunt vel facta, digesserit, quia non ipse auditor domini fuerit vel sectator, sed novissime, ut dixi, Petro adhaesit ad usum ac ministerium praedicandi, non ad conscribendos domini sermones. Itaque nihil peccavit Marcus in eo, quod ita quaedam scripsit, quasi qui sparsim audita recordari videatur. Et hoc solum satis egit, ne quid ex auditis omitteret aut aliquid falsum scriberet.'

(16) Ταῦτα μὲν οὖν ἱστόρηται τῷ Παπίᾳ περὶ τοῦ Μάρκου· περὶ δὲ τοῦ Ματθαίου ταῦτ' εἴρηται· „Ματθαῖος μὲν οὖν Ἑβραΐδι διαλέκτῳ τὰ λόγια συνετάξατο, ἡρμήνευσεν δ' αὐτὰ ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος.

(16) Haec de Marco scribit Papias; sed et de Matthaeo ita refert: 'Matthaeus quidem scripsit Hebraeo sermone, interpretatus est autem ea quae scripsit unusquisque, sicut potuit.'

6. SERIES EPISCOPORUM ROMANORUM.

a) Hegesippus (c. 160 p. Chr.) apud Eus. h. e. IV 22, 1—3 [1].

Ὁ μὲν οὖν Ἡγήσιππος ἐν πέντε τοῖς εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσιν ὑπομνήμασιν τῆς ἰδίας γνώμης πληρεστάτην μνήμην καταλέλοιπεν· ἐν οἷς δηλοῖ ὡς πλείστοις ἐπι-

Ex quibus Hegesippus in quinto commentariorum libro, ubi sententiam suae fidei plenissima cum adstructione designat, indicat hoc etiam quod, cum

[1] Ed. Schwartz et Mommsen p. 388—391.

σκόποις συμμίξειεν ἀποδημίαν στειλάμενος μέχρι Ῥώμης, καὶ ὡς ὅτι τὴν αὐτὴν παρὰ πάντων παρείληφεν διδασκαλίαν. Ἀκοῦσαί γέ τοι πάρεστιν μετά τινα περὶ τῆς Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς αὐτῷ εἰρημένα ἐπιλέγοντος ταῦτα.

(2) „Καὶ ἐπέμενεν ἡ ἐκκλησία ἡ Κορινθίων ἐν τῷ ὀρθῷ λόγῳ μέχρι Πρίμου ἐπισκοπεύοντος ἐν Κορίνθῳ· οἷς συνέμιξα πλέων εἰς Ῥώμην καὶ συνδιέτριψα τοῖς Κορινθίοις ἡμέρας ἱκανάς, ἐν αἷς συνανεπάημεν τῷ ὀρθῷ λόγῳ· γενόμενος δὲ ἐν Ῥώμῃ, διαδοχὴν ἐποιησάμην[1] μέχρις Ἀνικήτου· οὗ διάκονος ἦν Ἐλεύθερος, καὶ παρὰ Ἀνικήτου διαδέχεται Σωτήρ, μεθ' ὃν Ἐλεύθερος. Ἐν ἑκάστῃ δὲ διαδοχῇ καὶ ἐν ἑκάστῃ πόλει οὕτως ἔχει ὡς ὁ νόμος κηρύσσει καὶ οἱ προφῆται καὶ ὁ κύριος."

ad urbem Romam pergeret, plurimis per loca singula episcopis in sermone et caritate congressus, omnes eiusdem fidei praedicatores doctoresque reppererit. Simul et de epistula Clementis ad Corinthios scripta quaedam commemorat, quae etiam inserere huic operi nostro necessarium duxi; ait ergo:

(2) 'Et permansit', inquit, 'ecclesia Corinthiorum in praedicatione recta usque ad Primum episcopum, quem Romam navigans vidi et resedi cum eo apud Corinthum diebus multis, delectatus puritate fidei eius. Cum autem venissem Romam, permansi inibi, donec Aniceto Soter et Soteri successit Eleutherus. Sed in omnibus istis ordinationibus vel in ceteris, quas per reliquas urbes videram, ita omnia habebantur, sicut lex antiquitus tradidit et prophetae indicarunt et dominus statuit.'

b) Irenaeus, Adv. haer. III 3, 2—3[2].

Θεμελιώσαντες οὖν καὶ οἰκοδομήσαντες οἱ μακάριοι ἀπόστο-

Fundantes igitur et instruentes beati apostoli ecclesiam, Lino

[1] De hac locutione cfr. *Funk*, Kirchengesch. Abhandlungen I, Pad. 1897, 381 ss. Pro διαδοχήν coniecerunt διατριβήν *Zahn*, Forschungen zur Geschichte des neutestamentlichen Kanons VI, Erlangen 1900, 243 ss., et *Harnack*, Die Chronologie I, Lipsiae 1897, 180 ss.

[2] *Textus graecus* exstat apud Eus. h. e. V 5 (ed. Schwartz p. 438);

λοι τὴν ἐκκλησίαν, Λίνῳ τὴν τῆς ἐπισκοπῆς λειτουργίαν ἐνεχείρισαν· τούτου τοῦ Λίνου Παῦλος ἐν ταῖς πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολαῖς μέμνηται[1]. *Διαδέχεται δ' αὐτὸν Ἀνέγκλητος, μετὰ τοῦτον δὲ τρίτῳ τόπῳ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τὴν ἐπισκοπὴν κληροῦται Κλήμης, ὁ καὶ ἑορακὼς τοὺς μακαρίους ἀποστόλους καὶ συμβεβληκὼς αὐτοῖς . . .* (3) *Τὸν δὲ Κλήμεντα τοῦτον διαδέχεται Εὐάρεστος καὶ τὸν Εὐάρεστον Ἀλέξανδρος, εἶθ' οὕτως ἕκτος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καθίσταται Ξύστος, μετὰ δὲ τοῦτον Τελεσφόρος, ὃς καὶ ἐνδόξως ἐμαρτύρησεν· ἔπειτα Ὑγῖνος*[2], *εἶτα Πίος, μεθ' ὃν Ἀνίκητος. Διαδεξαμένου τὸν Ἀνίκητον Σωτῆρος, νῦν δωδεκάτῳ τόπῳ τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κατέχει κλῆρον Ἐλεύθερος. Τῇ αὐτῇ τάξει καὶ τῇ αὐτῇ διδαχῇ ἥ τε ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παράδοσις καὶ τὸ τῆς ἀληθείας κήρυγμα κατήντηκεν εἰς ἡμᾶς.*

episcopatum administrandae ecclesiae tradiderunt. Huius Lini Paulus in his quae sunt ad Timotheum litteris meminit. Succedit autem ei Anacletus; post eum tertio loco ab apostolis episcopatum sortitur Clemens, qui et vidit ipsos apostolos et contulit cum eis . . . (3) Huic autem Clementi succedit Euaristus et Euaristo Alexander, ac deinceps sextus ab apostolis constitutus est Sixtus, et ab hoc Telesphorus, qui etiam gloriosissime martyrium fecit; ac deinceps Hyginus, post Pius, post quem Anicetus. Cum autem successisset Aniceto Soter, nunc duodecimo loco episcopatum ab apostolis habet Eleutherius. Hac ordinatione et successione ea quae est ab apostolis in ecclesia traditio et veritatis praeconatio pervenit usque ad nos.

7. DIONYSIUS EPISCOPUS CORINTHIUS (c. 170 p. Chr.).

a) De ecclesia Romana a Petro et Paulo condita (Eus. h. e. II 25, 8)[3].

Ὡς δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν ἄμφω καιρὸν ἐμαρτύρησαν, Κορινθίων

Quod autem eodem tempore ambo passi sunt, Corinthiorum

textus latinus est editionis Harvey, Cantabrigiae 1857. Cfr. *Boehmer* in Zeitschr. f. neutest. Wiss. 1906, 333 ss. [1] 2 Tim. 4, 21. [2] Iren. adv. haer. III 4, 3: *Ὑγίνου, ὃς ἦν ἔννατος ἐπίσκοπος.* [3] Eus. h. e. ed. Schwartz I 178.

ἐπίσκοπος Διονύσιος, ἐγγράφως Ῥωμαίοις ὁμιλῶν ὧδε παρίστησιν·

„Ταῦτα καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς τοσαύτης νουθεσίας τὴν ἀπὸ Πέτρου καὶ Παύλου φυτείαν γενηθεῖσαν Ῥωμαίων καὶ Κορινθίων συνεκεράσατε. Καὶ γὰρ ἄμφω καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν Κόρινθον φυτεύσαντες ἡμᾶς ὁμοίως ἐδίδαξαν, ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁμόσε διδάξαντες ἐμαρτύτησαν κατὰ τὸν αὐτὸν καιρόν."

episcopus Dionysius, cum in urbe positus esset et scriptis disputaret, haec dicit:

'Sed et vos habentes commonitionem a Petro et Paulo, plantationem Romanae et Corinthiorum ecclesiae coniunxistis. Ambo etenim simul adventantes et in nostra Corinthiorum ecclesia docuerunt et per omnem Italiam atque in hac urbe simul docentes etiam martyrio pariter uno eodemque tempore coronati sunt.'

b) De beneficentia ecclesiae Romanae (Eus. h. e. IV 23, 9—10)[1].

Ἔτι τοῦ Διονυσίου καὶ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴ φέρεται ἐπισκόπῳ τῷ τότε Σωτῆρι προσφωνοῦσα· ἐξ ἧς οὐδὲν οἷον τὸ καὶ παραθέσθαι λέξεις, δι' ὧν τὸ μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς διωγμοῦ φυλαχθὲν Ῥωμαίων ἔθος ἀποδεχόμενος ταῦτα γράφει·

(10) „Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ὑμῖν ἔθος ἐστὶν τοῦτο, πάντας μὲν ἀδελφοὺς ποικίλως εὐεργετεῖν ἐκκλησίαις τε πολλαῖς ταῖς κατὰ πᾶσαν πόλιν ἐφόδια πέμπειν, ὧδε μὲν τὴν τῶν δεομένων πενίαν ἀναψύχοντας, ἐν μετάλλοις δὲ ἀδελφοῖς ὑπάρχουσιν ἐπιχορηγοῦντας, δι' ὧν

Dionysii autem fertur et alia (epistula) ad Romanos data ad episcopum Soterem, in qua instituta antiquitus tradita in ecclesia Romana custodiri libenter amplexum se his indicat verbis:

(10) 'A principio namque moris est' inquit, 'vobis omnes fratres variis iuvare beneficiis multisque ecclesiis, quae sunt per diversa terrarum, cuncta, quibus indigent, destinare, singulorum quoque necessitates in omnibus consolari, sed et per metalla fratribus

[1] Eus. h. e. ed. Schwartz I 376.

πέμπετε ἀρχῆθεν ἐφοδίων πατροπαράδοτον ἔθος Ῥωμαίων Ῥωμαῖοι φυλάττοντες, ὃ οὐ μόνον τετήρηκεν ὁ μακάριος ὑμῶν ἐπίσκοπος Σωτήρ, ἀλλὰ καὶ ηὔξηκεν, ἐπιχορηγῶν μὲν τὴν διαπεμπομένην θαψίλειαν τὴν εἰς τοὺς ἁγίους, λόγοις δὲ μακαρίοις τοὺς ἀνιόντας ἀδελφούς, ὡς τέκνα πατὴρ φιλόστοργος, παρακαλῶν.“

relegatis, quae usus poscit, praebere. Haec ab initio Romanae ecclesiae facere moris fuit a patribus sibi huiuscemodi institutione dimissa et semper integre custodita. Beatus vero episcopus vester Soter non solum servavit, quae patres tradiderant, sed et auxit in melius; qui non tantum sanctis, quae usus corporalis poscit, impertit, verum et advenientes fratres clementi satis et mitissimo solatur adloquio et tamquam pium se ac religiosum patrem singulis exhibet.“

8. VICTORIS EPISCOPI ROMANI (c. 190 p. Chr.) ET EPISCOPORUM ASIATICORUM CONTROVERSIA PASCHALIS (Eus. h. e. V 23 et 24) [1].

Ζητήσεως δῆτα κατὰ τούσδε οὐ σμικρᾶς ἀνακινηθείσης, ὅτι δὴ τῆς Ἀσίας ἁπάσης αἱ παροικίαι ὡς ἐκ παραδόσεως ἀρχαιοτέρας σελήνης τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην ᾠοντο δεῖν ἐπὶ τῆς τοῦ σωτηρίου πάσχα ἑορτῆς παραφυλάττειν, ἐν ᾗ θύειν τὸ πρόβατον Ἰουδαίοις προηγόρευτο, ὡς δέον ἐκ παντὸς κατὰ ταύτην, ὁποίᾳ δ' ἂν ἡμέρᾳ τῆς ἑβδομάδος περιτυγχάνοι, τὰς τῶν ἀσιτιῶν ἐπιλύσεις ποιεῖσθαι,

Quibus ea tempestate ecclesiis praesidentibus in provinciis Asiae quaestio non minima exoritur velut ex antiqua eorum observatione descendens, quod quarta decima luna putarint omni genere pascha observandum, quando scilicet Iudaeis agnus praecipitur immolari, veluti necessario confirmantes, quacumque die septimanae quarta decima luna venisset, solvi

[1] Ed. Schwartz I 488 ss.; versio latina est Rufini (eodem loco).

οὐκ ἔθους ὄντος τοῦτον ἐπιτελεῖν τὸν τρόπον ταῖς ἀνὰ τὴν λοιπὴν ἅπασαν οἰκουμένην ἐκκλησίαις, ἐξ ἀποστολικῆς παραδόσεως τὸ καὶ εἰς δεῦρο κρατῆσαν ἔθος φυλαττούσαις, ὡς μηδ' ἑτέρᾳ προσήκειν παρὰ τὴν τῆς ἀναστάσεως τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἡμέρᾳ τὰς νηστείας ἐπιλύεσθαι, (2) σύνοδοι δὴ καὶ συγκροτήσεις ἐπισκόπων ἐπὶ ταὐτὸν ἐγίνοντο, πάντες τε μιᾷ γνώμῃ δι' ἐπιστολῶν ἐκκλησιαστικὸν δόγμα τοῖς πανταχόσε διετυποῦντο ὡς ἂν μηδ' ἐν ἄλλῃ ποτὲ τῆς κυριακῆς ἡμέρᾳ τὸ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἐπιτελοῖτο τοῦ κυρίου μυστήριον, καὶ ὅπως ἐν ταύτῃ μόνῃ τῶν κατὰ τὸ πάσχα νηστειῶν φυλαττοίμεθα τὰς ἐπιλύσεις. (3) Φέρεται δ' εἰς ἔτι νῦν τῶν κατὰ Παλαιστίνην τηνικάδε συγκεκροτημένων γραφή, ὧν προυτέτακτο Θεόφιλος τῆς ἐν Καισαρείᾳ παροικίας ἐπίσκοπος καὶ Νάρκισσος τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ τῶν ἐπὶ Ῥώμης δ' ὁμοίως ἄλλη περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος, ἐπίσκοπον Βίκτορα δηλοῦσα, τῶν τε κατὰ Πόντον ἐπισκόπων, ὧν Πάλμας ὡς ἀρχαιότατος προυτέτακτο, καὶ τῶν κατὰ Γαλλίαν δὲ παροικιῶν, ἃς Εἰρηναῖος ἐπεσκόπει, (4) ἔτι τε τῶν κατὰ τὴν Ὀσροηνὴν καὶ τὰς ἐκεῖσε πόλεις, καὶ ἰδίως Βακχύλ-

debere ieiunium, cum talis consuetudo in nullis prorsus aliis unquam observata fuisset ecclesiis. Ob quam causam conventus episcoporum et concilia per singulas quasque provincias convocantur, (2) prorogatisque ad se invicem epistulis de singulis quisque locis unum omnes ecclesiasticum dogma confirmant, ne liceat aliquando nisi in die dominica, in qua dominus surrexit a mortuis, dominicum paschae celebrare mysterium et in hac sola solvendum esse paschale ieiunium. (3) Exstat usque in hodiernum concilii apud Caesaream Palaestinae habiti decretum, in quo primus est Theofilus ipsius Caesareae episcopus et Narcissus Hierosolymorum sacerdos. Habetur et urbis Romae concilii simile aliud decretum, cui praefuisse Victor episcopus indicatur, et Ponti provinciae Palmeas. Gallorum quoque sacerdotalis conventus exstat Irenaeum praesulem scribens, (4) Achaiae vero Bacchyllum Corinthiorum ecclesiae episcopum, qui omnes diversis e locis unam eandemque iudicii sui sententiam protulere.

λου τῆς Κορινθίων ἐκκλησίας ἐπισκόπου, καὶ πλείστων ὅσων ἄλλων, οἳ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν δόξαν τε καὶ κρίσιν ἐξενηνεγμένοι, τὴν αὐτὴν τέθεινται ψῆφον. Καὶ τούτων μὲν ἦν ὅρος εἷς, ὃ δεδηλωμένος.

c. 24. *Τῶν δὲ ἐπὶ τῆς Ἀσίας ἐπισκόπων τὸ πάλαι πρότερον αὐτοῖς παραδοθὲν διαφυλάττειν ἔθος χρῆναι διισχυριζομένων ἡγεῖτο Πολυκράτης, ὃς καὶ αὐτὸς ἐν ᾗ πρὸς Βίκτορα καὶ τὴν Ῥωμαίων ἐκκλησίαν διετυπώσατο γραφῇ τὴν εἰς αὐτὸν ἐλθοῦσαν παράδοσιν ἐκτέθειται διὰ τούτων.*

(2) *„Ἡμεῖς οὖν ἀρᾳδιούργητον ἄγομεν τὴν ἡμέραν, μήτε προστιθέντες μήτε ἀφαιροῦμενοι. Καὶ γὰρ κατὰ τὴν Ἀσίαν μεγάλα στοιχεῖα κεκοίμηται· ἅτινα ἀναστήσεται τῇ ἡμέρᾳ τῆς παρουσίας τοῦ κυρίου, ἐν ᾗ ἔρχεται μετὰ δόξης ἐξ οὐρανῶν καὶ ἀναστήσει πάντας τοὺς ἁγίους, Φίλιππον τῶν δώδεκα ἀποστόλων, ὃς κεκοίμηται ἐν Ἱεραπόλει, καὶ δύο θυγατέρες αὐτοῦ γεγηρακυῖαι παρθένοι καὶ ἡ ἑτέρα αὐτοῦ θυγάτηρ ἐν ἁγίῳ πνεύματι πολιτευσαμένη ἐν Ἐφέσῳ ἀναπαύεται·* (3) *Ἔτι δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ κυρίου ἀναπεσών, ὃς ἐγενήθη ἱερεὺς τὸ πέταλον*

c. 24. Sed episcopi regionis Asianae servandam magis a veteribus sibi traditam consuetudinem confirmabant. In quibus Polycrates, qui in eis primatum agere videbatur, ad Victorem episcopum Romanae ecclesiae scribens morem traditionis antiquae ad se usque delatum per haec verba designat:

(2) 'Nos ergo', inquit, 'intemeratum paschae colimus diem, neque addentes neque auferentes aliquid. Etenim magna quaedam luminaria apud Asiam dormierunt, summi et electi viri, quos dominus suscitabit in adventu suo, cum veniet de caelis in gloria et requiret omnes sanctos suos, in quibus est Filippus evangelista, qui dormivit apud Hierapolim, sed et duae filiae eius, quae virgines senuerunt, et alia eius filia spiritu sancto repleta, quae apud Ephesum dormivit, (3) necnon et Iohannes, qui supra pectus domini recubuit, qui fuit summus sacerdos

πεφορεκὼς καὶ μάρτυς καὶ διδάσκαλος· οὗτος ἐν Ἐφέσῳ κεκοίμηται· (4) ἔτι δὲ καὶ Πολύκαρπος ἐν Σμύρνῃ καὶ ἐπίσκοπος καὶ μάρτυς· καὶ Θρασέας καὶ ἐπίσκοπος καὶ μάρτυς ἀπὸ Εὐμενείας, ὃς ἐν Σμύρνῃ κεκοίμηται. (5) Τί δὲ δεῖ λέγειν Σάγαριν ἐπίσκοπον καὶ μάρτυρα, ὃς ἐν Λαοδικείᾳ κεκοίμηται, ἔτι δὲ καὶ Παπίριον τὸν μακάριον καὶ Μελίτωνα τὸν εὐνοῦχον, τὸν ἐν ἁγίῳ πνεύματι πάντα πολιτευσάμενον, ὃς κεῖται ἐν Σάρδεσιν περιμένων τὴν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἐπισκοπήν, ἐν ᾗ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσεται; (6) Οὗτοι πάντες ἐτήρησαν τὴν ἡμέραν τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης τοῦ πάσχα κατὰ τὸ εὐαγγέλιον, μηδὲν παρεκβαίνοντες, ἀλλὰ κατὰ τὸν κανόνα τῆς πίστεως ἀκολουθοῦντες· ἔτι δὲ κἀγὼ ὁ μικρότερος πάντων ὑμῶν Πολυκράτης, κατὰ παράδοσιν τῶν συγγενῶν μου, οἷς καὶ παρηκολούθησά τισιν αὐτῶν· ἑπτὰ μὲν ἦσαν συγγενεῖς μου ἐπίσκοποι, ἐγὼ δὲ ὄγδοος· καὶ πάντοτε τὴν ἡμέραν ἤγαγον οἱ συγγενεῖς μου, ὅταν ὁ λαὸς ἤρνυεν τὴν ζύμην. (7) Ἐγὼ οὖν, ἀδελφοί, ἑξήκοντα πέντε ἔτη ἔχων ἐν κυρίῳ καὶ συμβεβληκὼς τοῖς ἀπὸ τῆς οἰκουμένης ἀδελφοῖς καὶ πᾶσαν ἁγίαν γραφὴν διεληλυθώς,

et pontificale petalum gessit, martyr et doctor ecclesiae, qui et ipse apud Ephesum dormivit, (4) Polycarpus quoque apud Smyrnam et episcopus et martyr, similiter et Thraseas episcopus apud Eumeniam, sed apud Smyrnam martyrio consummatus. (5) Quid autem dicam etiam Sagarem nihilominus sacerdotem et martyrem, qui apud Laodiceam quiescit in pace, sed et Papyrum et Macarium et Melitonem propter regnum dei eunuchum et sancto spiritu repletum, qui iacet in civitate Sardensium exspectans adventum de caelis domini, ut resurgat a mortuis? (6) Isti ergo omnes diem paschae in quarta decima die mensis observaverunt secundum evangelium nihil omnino extrinsecus agentes, sed fidei regulam per omnia conservantes. Sed et ego omnium vestrum minimus Polycrates secundum traditionem parentum meorum observo, eorum dumtaxat, quos et ab initio secutus sum. Septem namque ex parentibus meis per ordinem fuerunt episcopi, ego octavus, qui omnes ita observarunt hunc diem, ut conveniret cum illo, quo fermentum Iudaeorum populus aufert.

οὐ πτύρομαι ἐπὶ τοῖς καταπλησσομένοις· οἱ γὰρ ἐμοῦ μείζονες εἰρήκασι· πειθαρχεῖν δεῖ θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις[1].“

(7) Unde, fratres carissimi, sexaginta et quinque annos aetatis gerens in nomine domini, multorum quoque orbis terrae episcoporum notitiam plenissime habens et sanctis scripturis intendens, non perturbabor ex his, quae ad terrorem proferuntur, quia et maiores mei dixerunt: *Obtemperare oportet deo magis quam hominibus.*'

(8) Τούτοις ἐπιφέρει περὶ τῶν γράφοντι συμπαρόντων αὐτῷ καὶ ὁμοδοξούντων ἐπισκόπων ταῦτα λέγων·

„Ἐδυνάμην δὲ τῶν ἐπισκόπων τῶν συμπαρόντων μνημονεῦσαι, οὓς ὑμεῖς ἠξιώσατε μετακληθῆναι ὑπ' ἐμοῦ καὶ μετεκαλεσάμην· ὧν τὰ ὀνόματα ἐὰν γράφω, πολλὰ πλήθη εἰσίν· οἱ δὲ εἰδότες τὸν μικρόν μου ἄνθρωπον συνηυδόκησαν τῇ ἐπιστολῇ, εἰδότες ὅτι εἰκῇ πολιὰς οὐκ ἤνεγκα, ἀλλ' ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πάντοτε πεπολίτευμαι.“

(8) Et post pauca de his, qui secum aderant, episcopis ista subiungit:

'Poteram autem etiam praesentium episcoporum facere mentionem, quos ipsi petistis ut evocarem, sicut et feci; quorum nomina si scribam, nimia multitudo est, qui omnes scientes parvitatem meam consensu suo confirmant, quae scribimus, certi quod non inaniter canos adtulimus, sed in disciplina Christi semper conversati sumus.'

(9) Ἐπὶ τούτοις ὁ μὲν τῆς Ῥωμαίων προεστὼς Βίκτωρ ἀθρόως τῆς Ἀσίας πάσης ἅμα ταῖς ὁμόροις ἐκκλησίαις τὰς παροικίας ἀποτέμνειν, ὡς ἂν ἑτεροδοξούσας, τῆς κοινῆς ἑνώσεως πειρᾶται, καὶ στηλιτεύει γε διὰ

(9) Sed ad haec Victor Romanae ecclesiae episcopus pertinacius agens passim totius Asiae ac vicinarum provinciarum ecclesias a communionis societate abscindere nititur tamquam in haeresim declinantes, et lit-

[1] Act. 5, 29.

γραμμάτων, ἀκοινωνήτους πάντας ἄρδην τοὺς ἐκεῖσε ἀνακηρύττων ἀδελφούς.

(10) Ἀλλ' οὐ πᾶσί γε τοῖς ἐπισκόποις ταῦτ' ἠρέσκετο· ἀντιπαρακελεύονται δῆτα αὐτῷ τὰ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς πρὸς τοὺς πλησίον ἑνώσεώς τε καὶ ἀγάπης φρονεῖν φέρονται δὲ καὶ αἱ τούτων φωναὶ πληκτικώτερον καθαπτομένων τοῦ Βίκτορος. (11) Ἐν οἷς καὶ ὁ Εἰρηναῖος ἐκ προσώπου ὧν ἡγεῖτο κατὰ τὴν Γαλλίαν ἀδελφῶν ἐπιστείλας, παρίσταται μὲν τῷ δεῖν ἐν μόνῃ τῇ τῆς κυριακῆς ἡμέρᾳ τὸ τῆς τοῦ κυρίου ἀναστάσεως ἐπιτελεῖσθαι μυστήριον, τῷ γε μὴν Βίκτορι προσηκόντως, ὡς μὴ ἀποκόπτοι ὅλας ἐκκλησίας θεοῦ ἀρχαίου ἔθους παράδοσιν ἐπιτηρούσας, πλεῖστα ἕτερα παραινεῖ, καὶ αὐτοῖς δὲ ῥήμασι τάδε ἐπιλέγων·

(12) „Οὐδὲ γὰρ μόνον περὶ τῆς ἡμέρας ἐστὶν ἡ ἀμφισβήτησις, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς νηστείας. Οἳ μὲν γὰρ οἴονται μίαν ἡμέραν δεῖν αὐτοὺς νηστεύειν, οἳ δὲ δύο, οἳ δὲ καὶ πλείονας· οἳ δὲ τεσσαράκοντα ὥρας ἡμερινάς τε καὶ νυκτερινὰς συμμετροῦσιν τὴν ἡμέραν αὐτῶν. (13) Καὶ τοιαύτη μὲν ποικιλία

teras mittit, quibus omnes simul absque discretione ab ecclesiastico foedere segregaret.

(10) Sed hoc non omnibus placebat episcopis, quin potius et e contrario scribentes ei iubebant, ut magis, quae pacis sunt, ageret et concordiae atque unanimitati studeret. Denique exstant etiam ipsorum litterae, quibus asperius obiurgant Victorem velut inutiliter ecclesiae commodis consulentem. (11) Nam et Irenaeus cum ceteris quibus praeerat Galliarum episcopis scribens confirmat quidem, ut in dominica die resurrectionis domini mysterium celebretur, Victorem tamen arguit, quod non recte fecerit abscidere a corporis unitate tot et tantas ecclesias dei, quae morem sibi antiquitus traditum custodirent. Sed et de multis aliis commonet per haec verba:

(12) ‘Non solum, inquit, de die paschae agitur controversia sed et de ipsa specie ieiuniorum. Quidam enim putant una tantum die observari debere ieiunium, alii duabus, alii vero pluribus, nonnulli etiam quadraginta, ita ut horas diurnas nocturnasque computantes diem statuant. (13) Quae varietas observantiae non

τῶν ἐπιτηρούντων οὐ νῦν ἐφ' ἡμῶν γεγονυῖα, ἀλλὰ καὶ πολὺ πρότερον ἐπὶ τῶν πρὸ ἡμῶν, τῶν παρὰ τὸ ἀκριβές, ὡς εἰκός, κρατούντων τὴν καθ' ἁπλότητα καὶ ἰδιοτισμὸν συνήθειαν εἰς τὸ μετέπειτα πεποιηκότων, καὶ οὐδὲν ἧττον πάντες οὗτοι εἰρήνευσάν τε καὶ εἰρηνεύομεν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἡ διαφωνία τῆς νηστείας τὴν ὁμόνοιαν τῆς πίστεως συνίστησιν."

nunc primum neque nostris temporibus coepit, sed multo ante nos ex illis, ut opinor, qui non simpliciter, quod ab initio traditum est, tenentes in alium morem vel per neglegentiam vel per imperitiam postmodum decidere. Et tamen nihilominus omnes isti, etiam cum in observantia variarent, inter semet ipsos et nobiscum pacifici fuerunt semper et sunt, nec dissonantia ieiunii fidei consonantiam rupit."

(14) Τούτοις καὶ ἱστορίαν προστίθησιν, ἣν οἰκείως παραθήσομαι, τοῦτον ἔχουσαν τὸν τρόπον·

(14) Post haec inserit etiam historiam quandam, quae pro sui opportunitate nec a nobis debet omitti.

„Ἐν οἷς καὶ οἱ πρὸ Σωτῆρος πρεσβύτεροι οἱ προστάντες τῆς ἐκκλησίας, ἧς σὺ νῦν ἀφηγῇ, Ἀνίκητον λέγομεν καὶ Πίον, Ὑγῖνόν τε καὶ Τελεσφόρον καὶ Ξύστον, οὔτε αὐτοὶ ἐτήρησαν οὔτε τοῖς μετ' αὐτῶν ἐπέτρεπον, καὶ οὐδὲν ἧττον αὐτοὶ μὴ τηροῦντες εἰρήνευον τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν, ἐν αἷς ἐτηρεῖτο, ἐρχομένοις πρὸς αὐτούς· καίτοι μᾶλλον ἐναντίον ἦν τὸ τηρεῖν τοῖς μὴ τηροῦσιν. (15) Καὶ οὐδέποτε διὰ τὸ εἶδος τοῦτο ἀπεβλήθησάν τινες, ἀλλ' αὐτοὶ μὴ τηροῦντες οἱ πρὸ σοῦ πρεσβύτεροι τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν τηροῦσιν ἔπεμπον εὐχαριστίαν, (16)

'Denique, ait, et illi omnes ante Soterem presbyteri, qui ecclesiae, cui tu nunc praees, sacerdotium tenuerunt, Anicetum dico et Pium Hyginumque et Telesphorum et Xystum, neque ipsi ita tenuerunt neque ii, qui cum ipsis erant et tamen, cum ipsi ita non observarent, pacem semper habuerunt cum illis ecclesiis, quae hunc observantiae morem tenebant, cum utique et ipsis contrarium videretur, quod non etiam ceteri similiter observarent. (15) Numquam tamen ob hoc repulsi sunt aliqui ab ecclesiae societate aut venientes ab illis partibus non

καὶ τοῦ μακαρίου Πολυκάρπου ἐπιδημήσαντος τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ Ἀνικήτου καὶ περὶ ἄλλων τινῶν μικρὰ σχόντες πρὸς ἀλλήλους, εὐθὺς εἰρήνευσαν, περὶ τούτου τοῦ κεφαλαίου μὴ φιλεριστήσαντες εἰς ἑαυτούς. Οὔτε γὰρ ὁ Ἀνίκητος τὸν Πολύκαρπον πεῖσαι ἐδύνατο μὴ τηρεῖν, ἅτε μετὰ Ἰωάννου τοῦ μαθητοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων, οἷς συνδιέτριψεν, ἀεὶ τετηρηκότα, οὔτε μὴν ὁ Πολύκαρπος τὸν Ἀνίκητον ἔπεισεν τηρεῖν, λέγοντα τὴν συνήθειαν τῶν πρὸ αὐτοῦ πρεσβυτέρων ὀφείλειν κατέχειν. (17) Καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐκοινώνησαν ἑαυτοῖς, καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παρεχώρησεν ὁ Ἀνίκητος τὴν εὐχαριστίαν τῷ Πολυκάρπῳ, κατ' ἐντροπὴν δηλονότι, καὶ μετ' εἰρήνης ἀπ' ἀλλήλων ἀπηλλάγησαν, πάσης τῆς ἐκκλησίας εἰρήνην ἐχόντων, καὶ τῶν τηρούντων καὶ τῶν μὴ τηρούντων."

sunt suscepti, imo potius et omnes presbyteri, qui fuerunt ante te, omnibus semper, qui non ita observabant, presbyteris ecclesiarum eucharistiam solemniter transmittebant. (16) Beatus autem Polycarpus, cum ad urbem Romam venisset sub Aniceto cumque de aliis nonnullis parum quid habuissent inter se, statim tamen coissent in pace, de hac quaestione ita egerunt, ut non unusquisque sententiam suam obstinata contentione defenderet. Neque enim aut Anicetus Polycarpo suadere poterat, ut non observaret ea, quae noverat Iohannem discipulum domini nostri vel ceteros apostolos, cum quibus semper fuerat, observasse neque rursum Polycarpus Anicetum persuasit ea deserere, quae ille dicebat a se maiorum more servari. (17) Cumque haec ita inter se habuissent, communicarunt sibi invicem ita, ut cederet Anicetus Polycarpo etiam sacerdotali ministerio honoris dumtaxat contemplatione perfungi, et ita ab invicem plena fide, pace integra et firma caritate discedunt, ut omnes ecclesiae, sive quae ita de pascha, sive quae non ita observarent, inter se tamen concordiam custodirent.'

9. IRENAEUS, DE APOSTOLICA ORIGINE ET AUCTORITATE ECCLESIAE ROMANAE (Adv. haer. III 1, 2 et 3, 1)[1].

(III 1, 2) *Ὁ μὲν δὴ Ματθαῖος ἐν τοῖς Ἑβραίοις τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν διαλέκτῳ καὶ γραφὴν ἐξήνεγκεν εὐαγγελίου, τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου ἐν Ῥώμῃ εὐαγγελιζομένων καὶ θεμελιούντων τὴν ἐκκλησίαν· μετὰ δὲ τὴν τούτων ἔξοδον Μάρκος, ὁ μαθητὴς καὶ ἑρμηνευτὴς Πέτρου, καὶ αὐτὸς τὰ ὑπὸ Πέτρου κηρυσσόμενα ἐγγράφως ἡμῖν παραδέδωκεν· καὶ Λουκᾶς δέ, ὁ ἀκόλουθος Παύλου, τὸ ὑπ' ἐκείνου κηρυσσόμενον εὐαγγέλιον, ἐν βίβλῳ κατέθετο. Ἔπειτα Ἰωάννης, ὁ μαθητὴς τοῦ κυρίου, ὁ καὶ ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ ἀναπεσών, καὶ αὐτὸς ἐξέδωκεν τὸ εὐαγγέλιον, ἐν Ἐφέσῳ τῆς Ἀσίας διατρίβων* (Eus. h. e. V 8, 2—4).

(III 1, 2) Ita Matthaeus in Hebraeis ipsorum lingua scripturam edidit evangelii, cum Petrus et Paulus Romae evangelizarent et fundarent ecclesiam. Post vero horum excessum Marcus, discipulus et interpres Petri, et ipse, quae a Petro adnuntiata erant, per scripta nobis tradidit. Et Lucas autem sectator Pauli quod ab illo praedicabatur evangelium in libro condidit. Postea et Iohannes discipulus domini, qui et super pectus eius recumbebat, et ipse edidit evangelium, Ephesi Asiae commorans.

(III 3, 1) Traditionem itaque apostolorum in toto mundo manifestatam in omni ecclesia adest[2] perspicere omnibus, qui vera velint videre, et habemus adnumerare eos, qui ab apostolis instituti sunt episcopi in ecclesiis, et successiones eorum usque ad nos, qui nihil tale docuerunt neque cognoverunt, quale ab his[3] deliratur. Etenim si recondita mysteria scissent apostoli, quae seorsim et latenter ab reliquis perfectos docebant, his vel maxime traderent ea, quibus etiam ipsas ecclesias committebant. Valde enim perfectos et irreprehensibiles in omnibus eos vole-

[1] Textus *graecus* est Eusebii ed. Schwartz, *latinus* est editionis Harvey (tom. II, Cambridge 1857). [2] *πάρεστιν* seu *ἔξεστιν*. [3] a gnosticis

bant esse, quos et successores relinquebant, suum ipsorum locum magisterii tradentes, quibus emendate agentibus fieret magna utilitas, lapsis autem summa calamitas.

Sed quoniam valde longum est in hoc tali volumine omnium ecclesiarum enumerare successiones, maximae et antiquissimae et omnibus cognitae, a gloriosissimis duobus apostolis Petro et Paulo Romae fundatae et constitutae ecclesiae eam quam habet ab apostolis traditionem, et adnuntiatam hominibus fidem per successiones episcoporum pervenientem usque ad nos indicantes, confundimus omnes eos, qui quoquo modo vel per sibiplacentiam[1] malam vel vanam gloriam vel per caecitatem et malam sententiam praeterquam oportet conligunt[2]. Ad hanc enim ecclesiam propter potentiorem[3] principalitatem necesse est omnem convenire ecclesiam, hoc est eos qui sunt undique fideles, in qua semper ab his, qui sunt undique, conservata est ea, quae est ab apostolis traditio[4].

10. CAIUS PRESBYTER ROMANUS (ca. a. 200), DE TROPAEIS APOSTOLORUM PETRI ET PAULI (Eus. h. e. II 25, 5—6).

Παῦλος δὴ οὖν ἐπ' αὐτῆς Ῥώμης τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθῆναι καὶ Πέτρος ὡσαύτως ἀνασκολοπισθῆναι κατ' αὐτὸν ἱστοροῦνται· καὶ πιστοῦταί γε τὴν ἱστορίαν ἡ Πέτρου καὶ Παύλου εἰς δεῦρο κρατήσασα ἐπὶ τῶν αὐτόθι κοιμητηρίων πρόσρησις,

(Nero)[5] Paulum quidem capite in ipsa urbe Roma, Petrum vero crucis patibulo condemnat. Horum testimonium quaerere extrinsecus superfluum puto, cum rem gestam usque in hodiernum splendidissima eorum monumenta testentur. Verumtamen scribit

[1] *αὐταρεσκείαν* Thiersch. [2] *παρ' ὃ δεῖ συνάγουσιν.* [3] In codice Claromontano legitur: pontiorem. [4] De hac sententia confer: *Harnack* in Sitzungsberichte der Königl. Preuss. Akademie der Wiss., Berol. 1893, 939—955; *Funk*, Kirchengesch. Abhandl. I, Paderb. 1897, 12—23; *Böhmer* in Zeitschrift für neutest. Wiss. 1906, 193 ss. [5] Versio latina est Rufini.

οὐδὲν δὲ ἧττον καὶ ἐκκλησιαστικὸς ἀνήρ, Γάϊος ὄνομα, κατὰ Ζεφυρῖνον Ῥωμαίων γεγονὼς ἐπίσκοπον· ὃς δὴ Πρόκλῳ τῆς κατὰ Φρύγας προϊσταμένῳ γνώμης ἐγγράφως διαλεχθείς, αὐτὰ δὴ ταῦτα περὶ τῶν τόπων, ἔνθα τῶν εἰρημένων ἀποστόλων τὰ ἱερὰ σκηνώματα κατατέθειται, φησίν·

„Ἐγὼ δὲ τὰ τρόπαια τῶν ἀποστόλων ἔχω δεῖξαι· ἐὰν γὰρ θελήσῃς ἀπελθεῖν ἐπὶ τὸν Βασικανον[1] *ἢ ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν Ὠστίαν, εὑρήσεις τὰ τρόπαια τῶν ταύτην ἱδρυσαμένων τὴν ἐκκλησίαν.“*

de his etiam Gaius quidam scriptor antiquus, qui cum Zephyrino episcopo Romano adversum Proculum quendam Cataphrygam disputans haec de apostolorum commemorat locis:

‘Ego, inquit, habeo tropaea apostolorum, quae ostendam; si enim procedas via regali, quae ad Vaticanum ducit, aut via Ostiensi, invenies tropaea defixa, quibus ex utraque parte statutis Romana communitur ecclesia.’

11. TERTULLIANUS.

a) De ecclesiis apostolicis, praesertim de ecclesia Romana.

(*De praescr. haer.* 20, 4—9)[2] In orbem profecti (apostoli) eandem doctrinam eiusdem fidei nationibus promulgaverunt. (5) Et perinde ecclesias apud unamquamque civitatem condiderunt, a quibus traducem fidei et semina doctrinae ceterae exinde ecclesiae mutuatae sunt et cottidie mutuantur, ut ecclesiae fiant. (6) Ac per hoc et ipsae apostolicae deputabuntur, ut suboles apostolicarum ecclesiarum. (7) Omne genus ad originem suam censeatur necesse est. Itaque tot ac tantae ecclesiae una est illa ab apostolis prima, ex qua omnes. (8) Sic omnes primae et omnes apostolicae, dum una[3] omnes. Probant

[1] Ita omnes codices Eusebii (pro *Βατικανόν*). [2] Ed. Rauschen in: Floril. patrist., fasc. 4, Bonnae 1906, p. 30. [3] Ita codex Agobardinus optimus; *unam* alii codices et Preuschen cum editionibus prioribus.

unitatem[1] communicatio pacis et adpellatio fraternitatis et contesseratio hospitalitatis[2]. (9) Quae iura non alia ratio regit quam eiusdem sacramenti[3] una traditio.

(*De praescr. haer.* 32, 1—3)[4] Ceterum si quae audent interserere se aetati apostolicae, ut ideo videantur ab apostolis traditae, quia sub apostolis fuerunt, possumus dicere: Edant ergo origines ecclesiarum suarum, evolvant ordinem episcoporum suorum ita per successionem ab initio decurrentem, ut primus ille episcopus aliquem ex apostolis vel apostolicis viris, qui tamen cum apostolis perseveraverit, habuerit auctorem vel antecessorem. (2) Hoc enim modo ecclesiae apostolicae census[5] suos deferunt, sicut Smyrnaeorum ecclesia Polycarpum ab Iohanne conlocatum refert[6], sicut Romanorum Clementem a Petro ordinatum[7]. (3) Itidem utique et ceterae exhibent, quos ab apostolis in episcopatum constitutos apostolici seminis traduces habeant.

(*De praescr. haer.* 36, 1—3)[8] Age iam, qui voles curiositatem melius exercere in negotio salutis tuae, percurre ecclesias apostolicas, apud quas ipsae adhuc cathedrae apostolorum suis locis praesident; apud quas ipsae authenticae litterae eorum recitantur sonantes vocem et repraesentantes faciem uniuscuiusque. (2) Proxima est tibi Achaia: habes Corinthum. Si non longe es a Macedonia, habes Philippos; si potes in Asiam tendere, habes Ephesum; si autem Italiae adiaces, habes Romam, unde nobis quoque auctoritas praesto est. (3) Ista quam felix

[1] Ita nunc interpungo cum Kellnero; prius cum ceteris interpungebam: 'dum una omnes probant unitatem'. [2] i. e.: libelli pacis et nomen fraternitatis et tesserae (*σύμβολα*) hospitalitatis, quas ecclesiae inter se communicabant. [3] i. e. fidei. [4] Ed. Rauschen l. l. p. 44—45. [5] origines. [6] Ita etiam Irenaeus (adv. haer. III 3, 4). [7] Irenaeus (l. l. III 3, 3) beatos apostolos Lino episcopatum commendasse tradit, post quem primus Anacletus, deinde Clemens ecclesiam Romanam administraverit. Hieronymus vero ita habet (de vir. inl. 15): 'Clemens quartus post Petrum Romae episcopus . . ., tametsi plerique latinorum secundum post apostolum putent fuisse Clementem.' [8] Ed. Rauschen l. l. 49.

ecclesia! Cui totam doctrinam apostoli cum sanguine suo profuderunt, ubi Petrus passioni dominicae adaequatur[1], ubi Paulus Iohannis[2] exitu coronatur; ubi apostolus Iohannes, posteaquam in oleum igneum demersus nihil passus est[3], in insulam relegatur.

b) De martyrio Romano ss. apostolorum Petri et Pauli.

(*Adv. Marc.* IV 5, 2)[4] Videamus, quod lac a Paulo Corinthii hauserint, ad quam regulam Galatae sint recorrecti, quid legant Philippenses, Thessalonicenses, Ephesii; quid etiam Romani de proximo sonent, quibus evangelium et Petrus et Paulus sanguine quoque suo reliquerunt.

(*Scorpiace* c. 15)[5] Quae tamen passos apostolos scimus, manifesta doctrina est. Hanc intellego solam Acta decurrens, nihil quaero. Carceres illic et vincula et flagella et saxa et gladii et impetus Iudaeorum et coetus nationum et tribunorum elogia et regum auditoria et proconsulum tribunalia et Caesaris nomen interpretem non habent. Quod Petrus caeditur, quod Stephanus opprimitur, quod Iacobus immolatur, quod Paulus distrahitur, ipsorum sanguine scripta sunt. Et si fidem commentarii voluerit haereticus, instrumenta imperii loquentur, ut lapides Hierusalem. Vitas Caesarum legimus: orientem fidem Romae primus Nero cruentavit. Tunc Petrus ab altero cingitur, cum cruci adstringitur; tunc Paulus civitatis Romanae consequitur nativitatem, cum illic martyrii renascitur generositate. Haec ubicumque iam legero, pati disco.

[1] Ita etiam Origenes (apud. Eus. h. e. III 1, 2): *Πέτρος . . . ὃς καὶ ἐπὶ τέλει ἐν Ῥώμῃ γενόμενος ἀνεσκολοπίσθη κατὰ κεφαλῆς, οὕτως αὐτὸς ἀξιώσας παθεῖν*, et Lactantius (de mort. pers. 6): Petrum (Nero) cruci adfixit. [2] i. e. Baptistae. [3] Hieronymus de s. Iohanne ita habet (adv. Iovinianum I 26): 'Refert autem Tertullianus, quod Romae missus in ferventis olei dolium purior et vegetior exiverit quam intravit.' Praeter Tertullianum nemo ex veteribus huius rei meminit. [4] Corpus script. eccles. lat. (Vindob.), vol. 47, 430. [5] Corpus (Vind.), vol. 20, 178.

c) De edicto peremptorio Callisti ep. Romani[1].

(*De pudic.* 1)[2] Audio etiam edictum esse propositum et quidem peremptorium; pontifex scilicet maximus, quod est episcopus episcoporum, edicit: Ego et moechiae et fornicationis delicta paenitentia functis dimitto. O edictum, cui adscribi non poterit: bonum factum! Et ubi proponetur liberalitas ista? ibidem, opinor, in ipsis libidinum ianuis, sub ipsis libidinum titulis. Illic eiusmodi paenitentia promulganda est, ubi delinquentia ipsa versabitur; illic legenda est venia, quo cum spe eius intrabitur. Sed hoc in ecclesia legitur et in ecclesia pronuntiatur, et virgo est.

(*De pudic.* 21)[3] Sed habet, inquis, potestatem ecclesia delicta donandi . . . De tua nunc sententia quaero, unde hoc ius ecclesiae usurpes. Si quia dixerit Petro dominus: *Super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, tibi dedi claves regni caelestis*, vel: *Quaecumque alligaveris vel solveris in terra, erunt alligata vel soluta in caelis*[4], idcirco praesumis et ad te derivasse solvendi et alligandi potestatem, id est ad omnem ecclesiam Petri propinquam? Qualis es, evertens atque commutans manifestam domini intentionem personaliter hoc Petro conferentem? *Super te*, inquit, *aedificabo ecclesiam meam*, et *dabo tibi claves*, non ecclesiae, et *quaecumque solceris vel alligaveris*, non quae solverint vel alligaverint. Sic enim et exitus docet. In ipso ecclesia exstructa est, id est per

[1] *Rolffs*, Das Indulgenzedikt des römischen Bischofs Kallist, Lipsiae 1893; Gerh. *Esser*, Die Bussschriften Tertullians De paenitentia und De pudicitia und das Indulgenzedikt des Papstes Kallistus, Bonnae 1905; *Loofs*, Leitfaden zum Studium der Dogmengesch., 4. ed., Halae 1906, 206 ss.; *Funk*, Das Indulgenzedikt des Papstes Kallistus (Theol. Quartalschrift, Tub. 1906, 541—568); *Stufler* S. I., Zur Kontroverse über das Indulgenzedikt des Papstes Kallistus (Zeitschr. für kath. Theol. 1908, 1—42); *Rauschen*, Eucharistie und Busssakrament in den ersten 6 Jahrhunderten der Kirche, 2. ed., Friburgi 1910, 147 ss.; *d'Alès*, Tertullien et Calliste, Lovanii 1912. [2] Corpus script. eccles. lat. (Vindob.), vol. 20, 220. [3] Corpus script. eccl. lat. (Vind.) 20, 269 s. [4] Matth. 16, 18 s.

ipsum, ipse clavem imbuit . . . Ipse denique primus in Christi baptismo reseravit aditum caelestis regni, quo solvuntur alligata retro delicta et alligantur, quae non fuerint soluta, secundum veram salutem, et Ananiam vinxit vinculo mortis et debilem pedibus absolvit vitio valetudinis . . . Adeo nihil ad delicta fidelium capitalia potestas solvendi et alligandi Petro mancipata.

d) De Praxea ecclesiam Romanam inquietante (Adv. Praxean 1, 4—7)[1].

Sed enim ipse (diabolus) potius a primordio mendax est, et si quem hominem de suo subornaverit ut Praxean[2]. (5) Nam iste primus ex Asia hoc genus perversitatis intulit Romanae humo, ⟨homo⟩ et alias inquietus, insuper de iactatione martyrii inflatus ob solum et simplex et breve carceris taedium; quando et si corpus suum tradidisset exurendum, nihil profecisset dilectionem dei non habens, cuius charismata quoque expugnavit. (6) Nam idem tunc episcopum Romanum[3]) agnoscentem iam prophetias Montani, Priscae, Maximillae et ex ea agnitione pacem ecclesiis Asiae et Phrygiae inferentem, falsa de ipsis prophetis et ecclesiis eorum adseverando et praecessorum eius auctoritates defendendo, coegit et litteras pacis revocare iam emissas et a proposito recipiendorum charismatum concessare. (7) Ita duo negotia diaboli Praxeas Romae procuravit, prophetiam expulit et haeresim intulit, paracletum fugavit et patrem crucifixit.

12. HIPPOLYTUS (mortuus a. 235), CONTRA CALLISTUM EP. ROMANUM (Philosoph. IX 12)[4].

(Hippolytus, postquam Callistum servum christianum propter varias machinationes fraudulentas in metalla Sardiniae traditum esse narravit, ita pergit:)

[1] Corpus 47, 227 s. [2] Hunc Praxean eundem esse atque Epigonum haereticum ab Hippolyto (philos. IX 7 et X 27) commemoratum probasse videtur Gerh. Esser in libello: Wer war Praxeas? Bonnae 1910. [3] Victorem (189—198) aut Zephyrinum (198—217). [4] Hippolyti Refutationis omnium haeresium librorum X quae super-

Μετὰ χρόνων δὲ ἑτέρων ἐκεῖ ὄντων μαρτύρων, θελήσασα ἡ Μαρκία ἔργον τι ἀγαθὸν ἐργάσασθαι, οὖσα φιλόθεος παλλακὴ Κομόδου, προσκαλεσαμένη τὸν μακάριον Οὐίκτορα, ὄντα ἐπίσκοπον τῆς ἐκκλησίας, κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, ἐπηρώτα, τίνες (p. 456) *εἶεν ἐν Σαρδονίᾳ μάρτυρες. Ὁ δὲ πάντων ἀναδοὺς τὰ ὀνόματα, τὸ τοῦ Καλλίστου οὐκ ἔδωκεν, εἰδὼς τὰ τετολμημένα παρ' αὐτοῦ. Τυχοῦσα οὖν τῆς ἀξιώσεως ἡ Μαρκία παρὰ τοῦ Κομόδου, δίδωσι τὴν ἀπολύσιμον ἐπιστολὴν Ὑακίνθῳ τινὶ σπάδοντι πρεσβυτέρῳ, ὃς λαβὼν διέπλευσεν εἰς τὴν Σαρδονίαν καὶ ἀποδοὺς τῷ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τῆς χώρας ἐπιτροπεύοντι ἀπέλυσε τοὺς μάρτυρας πλὴν τοῦ Καλλίστου. Ὁ δὲ γονυπετῶν καὶ δακρύων ἱκέτευε καὶ αὐτὸς τυχεῖν ἀπολύσεως. Δυσωπηθεὶς οὖν ὁ Ὑάκυνθος ἀξιοῖ τὸν ἐπίτροπον ⟨ἀπολύειν⟩, φάσκων θρέψας εἶναι Μαρκίας, ταρασσόμενος αὐτῷ τὸ ἀκίνδυνον· ὁ δὲ πεισθεὶς ἀπέλυσε καὶ τὸν Κάλλιστον.*

Οὗ παραγενομένου ὁ Οὐίκτωρ πάνυ ἤχθετο ἐπὶ τῷ γεγονότι, ἀλλ' ἐπεὶ εὔσπλαγχνος ἦν, ἡσύχασε· φυλασσόμενος δὲ τὸν ὑπὸ πολλῶν

Tempore autem elapso, cum alii illic essent martyres, Marcia volens facinus aliquod bonum facere, quippe quae Commodi pellex esset dei amans, arcessivit beatum Victorem, qui illo tempore episcopus ecclesiae erat, et sciscitabatur, quinam in Sardinia essent martyres. Is autem cum omnium nomina traderet, Callisti non dedit, quia noverat eius conatus. Marcia igitur compos facta voti sui per Commodum dimissionis litteras dat Hyacintho, spadoni cuidam presbytero, qui acceptis litteris in Sardiniam traiecit et, postquam eas illi, qui tunc temporis ei terrae praeerat, tradidit, dimisit martyres excepto Callisto. Is autem genua flectens lacrimansque supplicavit, ut et ipse dimissionem acciperet. Hyacinthus igitur precibus obsecutus, postulat, ut praeses ⟨eum dimittat⟩, dictitans se altorem esse Marciae, stipulans ei securitatem; ille autem commotus dimisit et Callistum.

Qui cum adesset, Victor molestissime ferebat, quae facta erant; quoniam autem misericors erat, quietum se tenuit;

sunt, edd. Duncker et Schneidewin, Gottingae 1859, 453 ss.

ὄνειδον (οὐ γὰρ ἦν μακρὰν τὰ ὑπ' αὐτοῦ τετολμημένα), ἔτι δὲ καὶ τοῦ Καρποφόρου[1] ἀντιπίπτοντος, πέμπει αὐτὸν καταμένειν ἐν Ἀνθείῳ, ὁρίσας αὐτῷ μηνιαῖόν τι ἐκτροφῆς. Μεθ' οὗ κοίμησιν Ζεφυρῖνος συναράμενον αὐτὸν σχὼν πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ κλήρου, ἐτίμησε τῷ ἰδίῳ κακῷ, καὶ τοῦτον μεταγαγὼν ἀπὸ τοῦ Ἀνθείου εἰς τὸ κοιμητήριον κατέστησεν. Ὧι ἀεὶ συνὼν καί, καθὼς φθάσας προεῖπον, ὑποκρίσει αὐτὸν θεραπεύων, ἐξηφάνισε μήτε κρῖναι τὰ λεγόμενα δυνάμενον μήτε νοοῦντα τὴν τοῦ Καλλίστου ἐπιβουλήν, πάντα αὐτῷ πρὸς ἃ ἥδετο ὁμιλοῦντος.

Οὕτω μετὰ τὴν τοῦ Ζεφυρίνου τελευτὴν νομίζων τετυχηκέναι οὗ ἐθηρᾶτο, τὸν Σαβέλλιον ἀπέωσεν ὡς μὴ φρονοῦντα ὀρθῶς, δεδοικὼς ἐμὲ καὶ νομίζων οὕτω δύνασθαι ἀποτρίψασθαι τὴν πρὸς τὰς ἐκκλησίας κατηγορίαν, ὡς μὴ ἀλλοτρίως φρονῶν. Ἦν οὖν γόης καὶ πανοῦργος καὶ ἐπὶ χρόνῳ συνήρπασε πολλούς. Ἔχων δὲ καὶ τὸν ἰὸν ἐγκείμενον ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ εὐθέως μηδὲν φρονῶν, ἅμα δὲ καὶ αἰδούμενος τὰ ἀληθῆ λέγειν, διὰ τὸ δημοσίᾳ

cavens vero criminationem multorum (non enim longo intervallo aberant eius conatus), cum etiam Carpophorus adversaretur, dimittit eum commoraturum Antii, definito ei menstruo aliquo ad victum. Cuius post obitum Zephyrinus, consecutus eum socium et ministrum ad reprimendum clerum, honoravit eum cum suo ipsius damno et Antio reductum in coemeterio constituit. Cui cum semper adesset et, sicuti paulo ante dixi, simulate eum coleret, corrupit virum neque dicta iudicare valentem neque Callisti insidias sentientem, quippe qui omnia cum eo colloqueretur, quae ei grata erant.

Sic post Zephyrini obitum arbitratus se esse nanctum quod venabatur, Sabellium extrusit, utpote non recte sentientem, timens me et arbitrans se in hunc modum abstergere posse criminationem apud ecclesias, quasi non aliena sentiat. Erat igitur praestigiator et ad fraudem acutus et tempore procedente multos secum abripuit. Cum autem et virus cordi insitum haberet nihilque recte sentiret, simul vero etiam vere-

[1] Cuius servus Callistus antea fuerat.

ἡμῖν ὀνειδίζοντα (p. 458) εἰπεῖν· *δίθεοί ἐστε, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Σαβελλίου συχνῶς κατηγορεῖσθαι ὡς παραβάντα τὴν πρώτην πίστιν, ἐφεῦρεν αἵρεσιν τοιάνδε, λέγων τὸν λόγον αὐτὸν εἶναι υἱόν, αὐτὸν καὶ πατέρα ὀνόματι μὲν καλούμενον, ἓν δὲ ὄν τὸ πνεῦμα ἀδιαίρετον· οὐκ ἄλλο εἶναι πατέρα, ἄλλο δὲ υἱόν, ἓν δὲ καὶ αὐτὸ ὑπάρχειν· καὶ τὰ πάντα γέμειν τοῦ θείου πνεύματος τά τε ἄνω καὶ κάτω· καὶ εἶναι τὸ ἐν τῇ παρθένῳ σαρκωθὲν πνεῦμα οὐχ ἕτερον παρὰ τὸν πατέρα, ἀλλὰ ἓν καὶ τὸ αὐτό. Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ εἰρημένον· Οὐ πιστεύεις ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί*[1]. *Τὸ μὲν γὰρ βλεπόμενον, ὅπερ ἐστὶν ἄνθρωπος, τοῦτο εἶναι τὸν υἱόν, τὸ δὲ ἐν τῷ υἱῷ χωρηθὲν πνεῦμα τοῦτο εἶναι τὸν πατέρα· οὐ γάρ, φησίν, ἐρῶ δύο θεούς, πατέρα καὶ υἱόν, ἀλλ' ἕνα. Ὁ γὰρ ἐν αὐτῷ γενόμενος πατὴρ προσλαβόμενος τὴν σάρκα ἐθεοποίησεν ἑνώσας ἑαυτῷ καὶ ἐποίησεν ἕν, ὡς καλεῖσθαι πατέρα καὶ υἱὸν ἕνα θεόν, καὶ τοῦτο ἓν ὂν πρόσωπον μὴ δύνασθαι εἶναι δύο, καὶ οὕτως τὸν πατέρα συμπεπονθέναι τῷ υἱῷ· οὐ γὰρ θέλει λέγειν τὸν πατέρα πεπον-*

cundaretur vera dicere, propterea quod coram populo nobis convicians dicebat: *dithei estis*, verum etiam propterea quod a Sabellio continenter accusabatur, tamquam primam fidem adulteraverit, adinvenit talem quandam haeresim, dicens logum ipsum esse filium, eundem etiam patrem nomine quidem vocatum, re vera autem unum esse spiritum indivisum; non aliud esse patrem, aliud filium, sed unum et idem esse, omniaque esse repleta divino spiritu et superiora et inferiora, spiritumque in virgine carne indutum non esse aliud atque patrem, sed unum idemque. Et hoc esse id quod dictum est: *Non credis, quia ego in patre et pater in me est?* Visibile enim, quod quidem est homo, filium esse, spiritum autem, qui in filium cesserit, esse patrem; non enim, inquit, profitebor duo deos, patrem et filium, sed unum. Pater enim, qui in eo exstitit, carnem adsumptam deificavit sibi uniens et fecit unum, ita ut pater et filius vocetur unus deus, et hanc personam, cum una sit, non posse esse duas, et sic patrem com-

[1] Joh. 14, 11.

θέναι καὶ ἓν εἶναι πρόσωπον ⟨ὡς⟩ ἐκφυγεῖν τὴν εἰς τὸν πατέρα βλασφημίαν ὁ ἀνόητος καὶ ποικίλος, ὁ ἄνω κάτω σκεδάζων βλασφημίας, ἵνα μόνον κατὰ τῆς ἀληθείας λέγειν δοκῇ, ποτὲ μὲν εἰς τὸ Σαβελλίου δόγμα ἐμπίπτων, ποτὲ δὲ εἰς τὸ Θεοδότου οὐκ αἰδεῖται.

passum esse cum filio; non enim dicere vult patrem esse passum unamque esse personam, ut effugiat blasphemiam in patrem insipidus iste vaferque, qui sursum deorsum spargit blasphemias, modo ut contra veritatem loqui videatur, tum in Sabellii doctrinam incidens, tum in Theodoti non erubescit.

Τοιαῦτα ὁ γόης τολμήσας συνεστήσατο διδασκαλεῖον κατὰ τῆς ἐκκλησίας οὕτως διδάξας, καὶ πρῶτος τὰ πρὸς τὰς ἡδονὰς τοῖς ἀνθρώποις συγχωρεῖν ἐπενόησε, λέγων πᾶσιν ὑπ' αὐτοῦ ἀφίεσθαι ἁμαρτίας[1]. *Ὁ γὰρ παρ' ἑτέρῳ τινὶ συναγόμενος καὶ λεγόμενος χριστιανὸς εἴ τι ἂν ἁμάρτῃ, φασίν, οὐ λογίζεται αὐτῷ ἡ ἁμαρτία, εἰ προσδράμοι τῇ τοῦ Καλλίστου σχολῇ. Οὗ τῷ ὅρῳ ἀρεσκόμενοι πολλοὶ συνείδησιν πεπληγότες, ἅμα τε καὶ ὑπὸ πολλῶν αἱρέσεων ἀποβληθέντες, τινὲς δὲ καὶ ἐπὶ καταγνώσει ἔκβλητοι τῆς ἐκκλησίας ὑφ' ἡμῶν γενόμενοι, προσχωρήσαντες αὐτοῖς ἐπλήθυναν τὸ διδασκαλεῖον αὐτοῦ. Οὗτος ἐδογμάτισεν, ὅπως, εἰ ἐπίσκοπος ἁμάρτοι τι, εἰ δὲ πρὸς θάνατον* (p. 460), *μὴ δεῖν κατατίθεσθαι. Ἐπὶ τούτου ἤρξαντο ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι καὶ*

Talia conatus praestigiator ille scholam constituit adversus ecclesiam ita docendo et primus ea, quae ad voluptates faciunt, hominibus condonare ausus est, dicens omnibus a semet dimitti peccata. Nam qui forte apud alium quendam congregatur et christianus vocatur, si quid peccaverit, aiunt, non imputatur ei peccatum, dummodo Callisti scholae accedat. Cuius definitionem amplectentes multi, conscientia morsi simulque etiam a multis sectis reiecti, nonnulli vero et per condemnationem a nobis ex ecclesia eiecti, ad eos transgressi eius scholam repleverunt. Hic docuit, tametsi episcopus peccet, quamvis ad mortem, eum non oportere loco suo moveri. Huius aetate coeperunt episcopi et presbyteri et

[1] Rauschen, Eucharistie u. Busssakrament 1910, 176 s.

διάκονοι βίγαμοι καὶ τρίγαμοι καθίστασθαι εἰς κλήρους· εἰ δὲ καί τις ἐν κλήρῳ ὢν γαμοίη, μένειν τὸν τοιοῦτον ἐν τῷ κλήρῳ ὡς μὴ ἡμαρτηκότα· ἐπὶ τούτῳ φάσκων εἰρῆσθαι τὸ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου ῥηθέν· Σὺ τίς εἶ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην[1]; Ἀλλὰ καὶ παραβολὴν τῶν ζιζανίων πρὸς τοῦτο ἔφη λέγεσθαι· Ἄφετε τὰ ζιζάνια συναύξειν τῷ σίτῳ[2], τουτέστιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοὺς ἁμαρτάνοντας. Ἀλλὰ καὶ τὴν κιβωτὸν τοῦ Νῶε εἰς ὁμοίωμα ἐκκλησίας ἔφη γεγονέναι, ἐν ᾗ καὶ κύνες καὶ λύκοι καὶ κόρακες καὶ πάντα τὰ καθαρὰ καὶ ἀκάθαρτα· οὕτω φάσκων δεῖν εἶναι ἐν ἐκκλησίᾳ ὁμοίως. Καὶ ὅσα πρὸς τοῦτο δυνατὸς ἦν συνάγειν, οὕτως ἡρμήνευσεν, οὗ οἱ ἀκροαταὶ ἡσθέντες τοῖς δόγμασι διαμένουσιν ἐμπαίζοντες ἑαυτοῖς τε καὶ πολλοῖς, ὧν τῷ διδασκαλείῳ συρρέουσιν ὄχλοι. Διὸ καὶ πληθύνονται γαυριώμενοι ἐπὶ ὄχλοις διὰ τὰς ἡδονάς, ἃς οὐ συνεχώρησεν ὁ Χριστός· οὗ καταφρονήσαντες οὐδὲν ἁμαρτεῖν κωλύουσι, φάσκοντες αὐτὸν ἀφιέναι τοῖς εὐδοκοῦσι.

Καὶ γὰρ καὶ γυναιξὶν ἐπέτρεψεν, εἰ ἄνανδροι εἶεν καὶ

diaconi bigami et trigami in ordines adscisci. Atque etiam si quis in ordine constitutus matrimonium ineat, manere eiusmodi hominem in ordine, quasi non peccaverit; de hoc perhibens dictum esse, quod ab apostolo dictum est: *Tu quis es qui iudicas alienum servum?* Verum etiam parabolam de zizaniis ad hoc pertinere: *Sinite zizania crescere cum tritico*, hoc est, in ecclesia peccantes. Etiam arcam Noe in similitudinem ecclesiae dixit factam esse, in qua canes et lupi et corvi omniaque munda et immunda fuerint, sic dicens in ecclesia oportere esse similiter, et quaecumque ad hoc congerere poterat, in hunc modum interpretatus est. Cuius auditores delectati placitis permanent inludentes et sibimet ipsis et multis, quorum turbae ad scholam illam confluunt. Propterea et augentur superbientes turbis propter voluptates, quas non permisit Christus, quo contempto nullum peccatum prohibent, dictitantes eum ignoscere volentibus.

Etenim et mulieribus permisit, ut, si innuptae essent flagrarent-

[1] Rom. 14, 4. [2] Matth. 13, 30.

ἡλικίᾳ γε ἐκκαίοιντο ἀναξίᾳ, ἢ ἑαυτῶν ἀξίαν μὴ βούλοιντο καθαιρεῖν διὰ τὸ νομίμως γαμηθῆναι, ἔχειν ἕνα ὃν ἂν αἱρήσωνται σύγκοιτον, εἴτε οἰκέτην εἴτε ἐλεύθερον, καὶ τοῦτον κρίνειν ἀντὶ ἀνδρὸς μὴ νόμῳ γεγαμημένην. Ἔνθεν ἤρξαντο ἐπιχειρεῖν πισταὶ λεγόμεναι ἀτοκίοις φαρμάκοις καὶ περιδεσμεῖσθαι πρὸς τὸ τὰ συλλαμβανόμενα καταβάλλειν, διὰ τὸ μήτε ἐκ δούλου βούλεσθαι ἔχειν τέκνον μήτε ἐξ εὐτελοῦς, διὰ τὴν συγγένειαν καὶ ὑπέρογκον οὐσίαν. Ὁρᾶτε εἰς ὅσην ἀσέβειαν ἐχώρησεν ὁ ἄνομος μοιχείαν καὶ φόνον ἐν τῷ αὐτῷ διδάσκων· καὶ ἐπὶ τούτοις τοῖς τολμήμασιν (p. 462) *ἑαυτοὺς οἱ ἀπηρυθριασμένοι κατολικὴν ἐκκλησίαν ἀποκαλεῖν ἐπιχειροῦσι, καί τινες νομίζοντες εὖ πράττειν συντρέχουσιν αὐτοῖς. Ἐπὶ τούτου πρώτως τετόλμηται δεύτερον αὐτοῖς βάπτισμα.*

que amore aetate indigna vel dignitatem suam perdere nollent legitimo matrimonio, haberent unum quemcumque elegerint concubinum, sive servum sive liberum, eumque haberent pro marito non legitime nuptae. Exinde mulieres, quae dicebantur fideles, medicamenta tentare coeperunt, quae steriles faciunt, fasciasque ad partus abigendos, propterea quod nolebant e servo infantem habere neque e viro tenuiore, propter gentilitatem nimiamque rem familiarem. Videte, ad quantam impietatem processerit improbus ille adulterium caedemque simul docendo; et inter haec conamina impudentes illi catholicam ecclesiam semet adpellare adgrediuntur, nonnullique rem bene geri arbitrantes eis adstipulantur. Huius aetate primo baptismus iteratus ab eis tentatus est.

Ταῦτα μὲν οὖν ὁ θαυμασιώτατος Κάλλιστος συνεστήσατο, οὗ διαμένει τὸ διδασκαλεῖον φυλάσσον τὰ ἔθη καὶ τὴν παράδοσιν, μὴ διακρῖνον, τίσι δεῖ κοινωνεῖν, πᾶσι δ'ἀκρίτως προσφέρον τὴν κοινωνίαν· ἀφ' οὗ καὶ τὴν τοῦ ὀνόματος μετέσχον ἐπίκλησιν καλεῖσθαι διὰ τὸν πρωτοστατήσαντα

Haec igitur mirificentissimus Callistus condidit, cuius schola permanet custodiens mores traditionemque, non discernens, quibuscum oporteat communicare, sed omnibus sine discrimine communionem adferens; a quo etiam cognominis traxerunt nuncupationem, ut propter

τῶν τοιούτων ἔργων Κάλλιστον Καλλιστιανοί.

antesignanum harum rerum Callistum adpellarentur Callistiani.

13. ORIGENES.

a) De ss. apostolis Petro et Paulo (Eus. h. e. III 1)[1].

Τὰ μὲν δὴ κατὰ Ἰουδαίους ἐν τούτοις ἦν· τῶν δὲ ἱερῶν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων τε καὶ μαθητῶν ἐφ' ἅπασαν κατασπαρέντων τὴν οἰκουμένην, Θωμᾶς μέν, ὡς ἡ παράδοσις περιέχει, τὴν Παρθίαν εἴληχεν, Ἀνδρέας δὲ τὴν Σκυθίαν, Ἰωάννης τὴν Ἀσίαν, πρὸς οὓς καὶ διατρίψας ἐν Ἐφέσῳ τελευτᾷ, Πέτρος δ' ἐν Πόντῳ καὶ Γαλατίᾳ καὶ Βιθυνίᾳ, Καππαδοκίᾳ τε καὶ Ἀσίᾳ κεκηρυχέναι τοῖς [ἐκ] διασπορᾶς Ἰουδαίοις ἔοικεν· ὃς καὶ ἐπὶ τέλει ἐν Ῥώμῃ γενόμενος ἀνεσκολοπίσθη κατὰ κεφαλῆς, οὕτως αὐτὸς ἀξιώσας παθεῖν. Τί δεῖ περὶ Παύλου λέγειν, ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπληρωκότος τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ καὶ ὕστερον ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ Νέρωνος μεμαρτυρηκότος; Ταῦτα Ὠριγένει κατὰ λέξιν ἐν τρίτῳ τόμῳ τῶν εἰς τὴν Γένησιν ἐξηγητικῶν εἴρηται.

Igitur Iudaei debitis cladibus perurgebantur; sancti vero apostoli domini et salvatoris nostri ceterique discipuli ad praedicandum verbum dei per singulas quasque orbis terrae provincias diriguntur. Thomas, sicut nobis traditum est, sortitus est Parthos, [Matthaeus Aethiopiam, Bartholomaeus Indiam citeriorem] Andreas Scythiam, Iohannes Asiam, unde apud Ephesum et commoratus est et defunctus. Petrus Pontum, Galatiam, Bithyniam, Cappadociam ceterasque confines provincias Iudaeis dumtaxat praedicans circumisse deprehenditur et ad ultimum in urbe Roma commoratus, ubi et crucifixus est deorsum capite demerso, quod ipse ita fieri deprecatus est, ne exaequari domino videretur. De Paulo autem quid dicam? Qui ab Hierusalem usque ad Illyricum replevit evangelium Christi et ad ultimum sub Nerone martyrium duxit.

[1] Ed. Schwartz I 188. Versio latina est Rufini.

Haec ita per ordinem in tertio libro Explanationum Genesis Origenes exponit.

b) De iis, quae dominus apud Matth. 16, 18 Petro dixit[1].

c. 10. *Τάχα δὲ ὅπερ ἀποκριθεὶς Σίμων Πέτρος εἶπεν ἐν τῷ· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐὰν ὡς ὁ Πέτρος λέγωμεν, οὐ σαρκὸς καὶ αἵματος ἡμῖν ἀποκαλύψαντος, ἀλλὰ φωτὸς ἡμῶν τῇ καρδίᾳ ἐλλάμψαντος ἀπὸ τοῦ ἐν οὐρανοῖς πατρός, καὶ αὐτοὶ γινόμεθα ὅπερ καὶ ὁ Πέτρος, ὁμοίως αὐτῷ μακαριζόμενοι, διὰ τὸ τὰ αἴτια τοῦ μακαρισμοῦ ἐκείνῳ καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἐφθακέναι, τῷ σάρκα καὶ αἷμα μὴ ἀποκεκαλυφέναι ἡμῖν περὶ τοῦ τὸν Ἰησοῦν εἶναι Χριστὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀλλὰ τὸν ἐν οὐρανοῖς πατέρα ἀπ' αὐτῶν τῶν οὐρανῶν, ἵνα ἐν οὐρανοῖς πολιτευσώμεθα, ἀποκαλύψαντος ἡμῖν ἀποκάλυψιν ἀνάγουσαν εἰς τοὺς οὐρανοὺς τοὺς περιαιροῦντας μὲν πᾶν κάλυμμα ἀπὸ τῆς καρδίας, ἀναλαβόντας δὲ τὸ πνεῦμα τῆς σοφίας τοῦ θεοῦ καὶ τῆς ἀποκαλύψεως*[2]*. Εἰ δὲ φήσαντες καὶ ἡμεῖς ὡς ὁ Πέτρος· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ*

c. 10. Quod autem respondens Simon Petrus dixit his verbis: *Tu es Christus filius dei vivi*, si illud idem dicamus sicut Petrus, eo nobis per carnem et sanguinem non revelato, sed per lumen, quod a patre caelesti cordibus nostris adfulserit, fortasse fimus et ipsi id quod Petrus; nempe, itidem ut ille, fortunati praedicamur, propterea quod haec etiam ad nos pervenerunt, quae causa illi fuerunt, cur beatus sit existimatus; eo quod neque caro neque sanguis revelaverint nobis, Iesum esse Christum filium dei vivi, sed pater, qui in caelis est, e caelo ipso, ut in caelo vivamus; eo nobis revelante revelationem ad caelum illos evehentem, qui velamen a corde detraxerint, *spiritum autem sapientiae dei et revelationis* susceperint. Quodsi, postquam dixerimus et nos quemadmodum Petrus: *Tu es Christus filius dei vivi*, non

[1] Comment. in Matth., tom. XII 10 et 11 (ed. Lommatzsch, vol. III, p. 146—148). [2] Eph. 1, 17.

υἱὸς τοῦ θεοῦ ζῶντος, οὐχ ὡς σαρκὸς καὶ αἵματος ἡμῖν ἀποκαλυψάντων, ἀλλὰ φωτὸς ἡμῶν τῇ καρδίᾳ ἐλλάμψαντος ἀπὸ τοῦ ἐν οὐρανοῖς πατρός, γινόμεθα Πέτρος, καὶ ἡμῖν ἂν λέγοιτο ἀπὸ τοῦ Λόγου τό· Σὺ εἶ Πέτρος καὶ τὰ ἑξῆς. Πέτρα γὰρ πᾶς ὁ Χριστοῦ μαθητής, ἀφ' οὗ ἔπινον οἱ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας[1], καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν τοιαύτην πέτραν οἰκοδομεῖται ὁ ἐκκλησιαστικὸς πᾶς λόγος καὶ ἡ κατ' αὐτὸν πολιτεία. Ἐν ἑκάστῳ γὰρ τῶν τελείων ἐχόντων τὸ ἄθροισμα τῶν συμπληρούντων τὴν μακαριότητα λόγων καὶ ἔργων καὶ νοημάτων ἔστιν ἡ ὑπὸ τοῦ θεοῦ οἰκοδομουμένη ἐκκλησία.

quasi revelatum nobis fuerit a carne vel a sanguine, sed luce cordi nostro adfulgente a patre, qui in caelis est, Petrus efficimur, dicatur et nobis a Verbo: *Tu es Petrus* et quae secuntur. Petra enim est omnis discipulus Christi, de quo bibebant, qui *bibebant de spiritali consequente petra*; et super quamlibet eiusmodi petram aedificatur omnis sermo ecclesiasticus et vitae iuxta ipsum institutae ratio; unicuique enim perfecto habenti congregationem sermonum beatitudinem perficientium et operum et cogitationum, inest ecclesia a deo aedificata.

c. 11. Εἰ δὲ ἐπὶ τὸν ἕνα ἐκεῖνον Πέτρον νομίζεις ὑπὸ τοῦ θεοῦ οἰκοδομεῖσθαι τὴν πᾶσαν ἐκκλησίαν μόνον, τί ἂν φήσαις περὶ Ἰωάννου τοῦ τῆς βροντῆς υἱοῦ ἢ ἑκάστου τῶν ἀποστόλων; Ἄλλως τε ἆρα τολμήσωμεν λέγειν, ὅτι Πέτρου μὲν ἰδίως πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν, τῶν δὲ λοιπῶν ἀποστόλων καὶ τῶν τελείων κατισχύσουσιν; οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ πάντων καὶ ἐφ' ἑκάστῳ αὐτῶν τὸ προειρημένον τὸ „πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς"

c. 11. Si vero super unum illum solummodo Petrum omnem ecclesiam a deo aedificari arbitraris, quid de Iohanne tonitrui filio et unoquoque apostolorum dixeris? Alioquin an audebimus dicere portas inferi speciatim adversus Petrum non praevalituras, praevalituras autem adversus reliquos apostolos et perfectos? Nonne vero et omnibus et in his singulis fit istud, quod supra dictum est: *Portae inferi non praevale-*

[1] 1 Cor. 10, 4.

γίνεται; καὶ τὸ „ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν“; Ἆρα δὲ τῷ Πέτρῳ μόνῳ δίδονται ὑπὸ τοῦ κυρίου αἱ κλεῖδες τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας καὶ οὐδεὶς ἕτερος τῶν μακαρίων αὐτὰς λήψεται; Εἰ δὲ κοινόν ἐστι καὶ πρὸς ἑτέρους τό· Δώσω σοι τὰς κλεῖδας τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, πῶς οὐχὶ καὶ πάντα τά τε προειρημένα καὶ τὰ ἐπιφερόμενα ὡς πρὸς Πέτρον λελεγμένα;

bunt adversus eam, et illud quoque: *Super hanc petram aedificabo ecclesiam meam?* An etiam soli Petro dantur claves regni caelorum nec quisquam beatorum alius eas accipiet? Quodsi et id aliis commune est: *Dabo tibi claves regni caelorum*, quomodo et non ea, quae praecedunt, communia sunt et quae subnectuntur tamquam in Petrum dicta?

14. CYPRIANUS EP. CARTHAGINIENSIS[1].

a) De catholicae ecclesiae unitate c. 4 et 5[2].

c. 4. Quae si quis consideret et examinet, tractatu longo atque argumentis opus non est; probatio est ad fidem facilis conpendio veritatis. Loquitur dominus ad Petrum: *Ego tibi dico*, inquit, *quia tu es Petrus et super istam petram aedificabo ecclesiam meam et portae inferorum non vincent eam. Dabo tibi claves regni caelorum; et quae ligaveris super terram, erunt ligata et in caelis, et quaecumque solveris super*

[1] *Hugo Koch*, Cyprian und der römische Primat (Texte und Untersuchungen XXXV 1), Lipsiae 1910 (cfr. *Adam* in: Theologische Revue 1910, 473—480); *Anton Seitz*, Cyprian und der römische Primat, Regensburg 1911 (cfr. *Rauschen* in: Theol. Revue 1911, 334—339); *Ernst*, Cyprian und das Papsttum, Moguntiaci 1912. [2] In aliquot codicibus posterioribus quaedam addita vel mutata sunt, quae in editionem Hartelii, quam sequor (Vindobonae 1868, pars I—III), recepta non sunt. Haec ipse ad calcem adnotavi; cfr. de iis *Chapman*, Les interpolations dans le traité de s. Cyprien sur l'unité de l'église, in: Revue Bénédictine 1902, 246—254. 357—373 et 1903, 26—51; *H. Koch* l. l. 158 ss.

terram, erunt soluta et in caelis[1]. Super unum aedificat ecclesiam[2], et quamvis apostolis omnibus post resurrectionem suam parem potestatem tribuat et dicat: *Sicut misit me pater et ego mitto vos; accipite spiritum sanctum; si cuius remiseritis peccata, remittentur illi, si cuius tenueritis, tenebuntur*[3], tamen ut unitatem manifestaret, unitatis eiusdem originem ab uno incipientem sua auctoritate disposuit[4]. Hoc erant utique et ceteri apostoli quod fuit Petrus, pari consortio praediti et honoris et potestatis, sed exordium ab unitate proficiscitur, ut ecclesia Christi una monstretur[5]. Quam unam ecclesiam etiam in cantico canticorum spiritus sanctus ex persona domini designat et dicit: *Una est columba mea, perfecta mea, una est matri suae, electa genetrici suae*[6]. Hanc ecclesiae unitatem qui non tenet, tenere se fidem credit[7]? Qui ecclesiae renititur et resistit, in ecclesia se esse confidit[8]? Quando et beatus apostolus Paulus hoc idem doceat et sacramentum unitatis ostendat dicens: *Unum corpus et unus spiritus, una spes vocationis vestrae, unus dominus, una fides, unum baptisma, unus deus*[9].

c. 5. Quam unitatem tenere firmiter et vindicare debemus, maxime episcopi qui in ecclesia praesidemus, ut episcopatum quoque ipsum unum atque indivisum probemus. Nemo fraternitatem mendacio fallat, nemo fidem veritatis perfida praevari-

[1] Alii codd. addunt: *Et eidem post resurrectionem dicit: pasce oves meas.* [2] Alii: *Super illum aedificat ecclesiam et illi pascendas oves mandat.* [3] Ioh. 20, 21—23. [4] Alii ita: *Et quamvis apostolis omnibus parem tribuat potestatem, unam tamen cathedram constituit, et unitatis originem atque rationem sua auctoritate disposuit.* [5] Alii: *Hoc erant utique et ceteri, quod fuit Petrus, sed primatus Petro datur, et una ecclesia et cathedra una monstratur; et pastores sunt omnes, sed grex unus ostenditur, qui ab apostolis omnibus unanimi consensione pascatur.* [6] Cant. 6, 8. [7] Alii pro hac sententia ita habent: *Hanc et Pauli unitatem qui non tenet, tenere se fidem credit?* [8] Alii ita: *Qui cathedram Petri, super quem fundata ecclesia est, deserit, in ecclesia se esse confidit?* [9] Eph. 4, 4—6. Verba: 'quando . . . unus deus' desunt in codd. supradictis.

catione corrumpat, episcopatus unus est, cuius a singulis in solidum pars tenetur; ecclesia una est, quae in multitudinem latius incremento fecunditatis extenditur, quomodo solis multi radii sed lumen unum, et rami arboris multi sed robur unum tenaci radice fundatum, et cum de fonte uno rivi plurimi defluunt, numerositas licet diffusa videatur exundantis copiae largitate, unitas tamen servatur in origine. Avelle radium solis a corpore, divisionem lucis unitas non capit; ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit; a fonte praecide rivum, praecisus arescit. Sic et ecclesia domini luce perfusa per orbem totum radios suos porrigit, unum tamen lumen est quod ubique diffunditur nec unitas corporis separatur; ramos suos in universam terram copia ubertatis extendit, profluentes largiter rivos latius pandit: unum tamen caput est et origo una et una mater fecunditatis successibus copiosa; illius fetu nascimur, illius lacte nutrimur, spiritu eius animamur.

b) Epistulae.

Ep. 48 *Ad Cornelium episcopum Romanum* (nr. 3 et 4):

Quidam tamen mentes nonnumquam et animos sermonibus suis turbant, dum aliter quaedam quam se habet veritas nuntiant. Nos enim singulis navigantibus, ne cum scandalo ullo navigarent, rationem reddentes, nos scimus hortatos esse, ut ecclesiae catholicae matricem et radicem[1] agnoscerent et tenerent. Sed qnoniam latius fusa est nostra pro-

[1] Cfr.: De cath. eccl. unit. c. 24 (231, 11): 'Quicquid a matrice discesserit, seorsum vivere et spirare non poterit, substantiam salutis amittit.' Ep. 71, 2 (772, 20): 'Quod nos quoque hodie observamus, ut quos constet hic baptizatos esse et a nobis ad haereticos transisse, si postmodum, peccato suo cognito et errore digesto, ad veritatem et matricem redeant, satis sit in paenitentia manum imponere.' Ep. 46, 1 (604, 15): 'Confessionis vestrae et divinae traditionis memores ad matrem revertamini, unde prodistis, unde ad confessionis gloriam cum eiusdem matris exultatione venistis.' Ep. 47 (605, 16): 'ut ad matrem suam id est ecclesiam catholicam revertantur'. Ep. 45, 1 (599, 16): 'Ut ad catholicae ecclesiae unitatem

vincia, habet etiam Numidiam et Mauritaniam sibi cohaerentes, ne in urbe schisma factum absentium animos incerta opinione confunderet, placuit, ut per episcopos retenta a nobis rei veritate et ad conprobandam ordinationem tuam facta auctoritate maiore, tunc demum scrupulo omni de singulorum pectoribus excusso, per omnes omnino istic positos litterae fierent, sicuti fiunt, ut te universi collegae nostri et communicationem tuam, id est catholicae ecclesiae unitatem pariter et caritatem, probarent firmiter et tenerent. Quod divinitus evenisse et consilium nostrum providenter processisse gaudemus. (4) Ita enim nunc episcopatus tui et veritas pariter et dignitas apertissima luce, manifestissima et firmissima conprobatione fundata est, ut ex rescriptis collegarum nostrorum, qui ad nos litteras inde fecerunt, et ex relatione ac testimoniis coepiscoporum Pompei et Stephani et Caldoni et Fortunati ordinationis tuae et origo necessaria et ratio iusta et gloriosa quoque innocentia omnibus nosceretur.

Ep. 55 *Ad Antonianum fratrem* (nr. 1. 21).

Accepi primas litteras tuas, frater carissime, concordiam collegii sacerdotalis firmiter optinentes et catholicae ecclesiae cohaerentes, quibus significasti cum Novatiano te non communicare, sed sequi consilium nostrum et cum Cornelio coepiscopo nostro unum tenere consensum. Scripsisti etiam, ut exemplum earundem litterarum ad Cornelium collegam nostrum transmitterem, ut deposita omni sollicitudine iam sciret te secum, hoc est cum catholica ecclesia, communicare.

(21) Et quidem apud antecessores nostros quidam de episcopis istic in provincia nostra dandam pacem moechis non putaverunt et in totum paenitentiae locum contra adulteria

scissi corporis membra componerent et christianae caritatis vinculum copularent. Sed quoniam diversae partis obstinata et inflexibilis pertinacia non tantum radicis et matris sinum atque complexum recusavit, sed etiam gliscente et in peius recrudescente discordia episcopum sibi constituit.'

cluserunt; non tamen a coepiscoporum suorum collegio recesserunt aut catholicae ecclesiae unitatem vel duritiae vel censurae suae obstinatione ruperunt, ut, quia apud alios adulteris pax dabatur, qui non dabat de ecclesia separaretur. Manente concordiae vinculo et perseverante catholicae ecclesiae individuo sacramento, actum suum disponit et dirigit unusquisque episcopus rationem propositi sui domino redditurus.

Ep. 59 *Ad Cornelium fratrem* (no. 14)[1].

Quibus etiam satis non fuit ab evangelio recessisse, spem lapsis satisfactionis et paenitentiae sustulisse, fraudibus involutos vel adulteriis commaculatos vel sacrificiorum funesta contagione pollutos, ne deum rogarent, ne in ecclesia exomologesin criminum facerent, ab omni et sensu et fructu paenitentiae removisse, foris sibi extra ecclesiam et contra ecclesiam constituisse conventiculum perditae factionis, quo male sibi consciorum et deum rogare et satisfacere nolentium caterva conflueret: post ista adhuc insuper pseudoepiscopo sibi ab haereticis constituto navigare audent et ad Petri cathedram atque ad ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est, ab schismaticis et profanis litteras ferre nec cogitare eos esse Romanos, quorum fides apostolo praedicante laudata est, ad quos perfidia habere non possit accessum. Quae autem causa veniendi et pseudoepiscopum contra episcopos factum nuntiandi? Aut enim placet illis quod fecerunt et in suo scelere perseverant, aut, si displicet et recedunt, sciunt quo revertantur. Nam cum statutum sit ab omnibus nobis et aequum sit pariter ac iustum, ut uniuscuiusque causa illic audiatur ubi est crimen admissum, et singulis pastoribus portio gregis sit adscripta quam regat unusquisque et gubernet rationem sui actus domino redditurus, oportet utique eos quibus praesumus non circumcursare nec episcoporum concordiam cohaerentem sua subdola et fallaci temeritate conlidere,

[1] Agitur de Felicissimo aliisque, qui ecclesiam Romanam contra Africanos adpellaverant.

sed agere illic causam suam, ubi et accusatores habere et testes sui criminis possint; nisi si paucis desperatis et perditis minor videtur esse auctoritas episcoporum in Africa constitutorum, qui de illis iam iudicaverunt et eorum conscientiam multis delictorum laqueis vinctam iudicii sui nuper gravitate damnarunt. Iam causa eorum cognita est, iam de eis dicta sententia est, nec censurae congruit sacerdotum mobilis atque inconstantis animi levitate reprehendi, cum dominus doceat et dicat: *Sit sermo vester est est, non non*[1].

Ep. 68 *Ad Stephanum episcopum Romanum* (no. 1—3).

Faustinus collega noster Lugduni consistens, frater carissime, semel atque iterum mihi scripsit significans ea quae etiam vobis scio utique nuntiata tam ab eo quam a ceteris coepiscopis nostris in eadem provincia constitutis, quod Marcianus Arelate consistens Novatiano se coniunxerit et a catholicae ecclesiae veritate atque a corporis nostri et sacerdotii consensione discesserit, tenens haereticae praesumptionis dulcissimam pravitatem, ut servis dei paenitentibus et dolentibus et ad ecclesiam lacrimis et gemitu et dolore pulsantibus divinae pietatis et lenitatis paternae solacia et subsidia cludantur . . . (2) Quapropter facere te oportet plenissimas litteras ad coepiscopos nostros in Gallia constitutos, ne ultra Marcianum pervicacem et superbum et divinae pietatis ac fraternae salutis inimicum collegio nostro insultare patiantur . . . (3) Dirigantur in provinciam et ad plebem Arelate consistentem a te litterae, quibus abstento Marciano alius in loco eius substituatur et grex Christi, qui in hodiernum ab illo dissipatus et vulneratus contemnitur, colligatur. . . Idcirco enim, frater carissime, copiosum corpus est sacerdotum concordiae mutuae glutino atque unitatis vinculo copulatum, ut, si quis ex collegio nostro haeresim facere et gregem Christi lacerare et vastare temptaverit, subveniant ceteri, qua pastores utiles et misericordes oves dominicas in gregem colligant.

[1] Matth. 5, 37.

Ep. 71 *Ad Quintum fratrem* (no. 3).

Non est autem de consuetudine praescribendum, sed ratione vincendum. Nam nec Petrus, quem primum dominus elegit et super quem aedificavit ecclesiam suam, cum secum Paulus de circumcisione postmodum disceptaret, vindicavit sibi aliquid insolenter et adroganter adsumpsit, ut diceret se primatum tenere et obtemperari a novellis et posteris sibi potius oportere, nec despexit Paulum, quod ecclesiae prius persecutor fuisset, sed consilium veritatis admisit et rationi legitimae, quam Paulus vindicabat, facile consensit.

Ep. 72 *Cyprianus et ceteri Stephano fratri salutem* (no. 3)[1].

Haec ad conscientiam tuam, frater carissime, et pro honore communi et pro simplici dilectione pertulimus, credentes etiam tibi pro religionis tuae et fidei veritate placere, quae et religiosa pariter et vera sunt. Ceterum scimus quosdam, quod semel inbiberint, nolle deponere nec propositum suum facile mutare, sed salvo inter collegas pacis et concordiae vinculo quaedam propria, quae apud se semel sint usurpata, retinere. Qua in re nec nos vim cuiquam facimus aut legem damus, quando habeat in ecclesiae administratione voluntatis suae arbitrium liberum unusquisque praepositus, rationem actus sui domino redditurus. Optamus te, frater carissime, semper bene valere[2].

[1] In hac epistula, quae mense Septembris anni 256 ab episcopis Carthaginem congregatis ad episcopum Romanum data est, agitur de rebaptismate haereticorum. [2] In eadem synodo (kal. Sept. 256) Cyprianus haec praefatus est (cfr.: Sententiae episcoporum numero 87 de haereticis baptisandis, ed. *Hartel*, Cypr. opera I 435 ss. et novissime *von Soden* in: Nachrichten d. Kgl. Ges. d. Wiss. zu Göttingen, phil.-hist. Kl., 1909, 3, 247 ss.): 'Superest, ut de hac ipsa re singuli quid sentiamus proferamus, neminem iudicantes aut a iure communicationis aliquem si diversum senserit amoventes. Neque enim quisquam nostrum episcopum se episcoporum constituit aut tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem collegas suos adigit, quando habeat omnis episcopus pro licentia libertatis et potestatis suae arbi-

Ep. 75 *Firmilianus Cypriano fratri* (nr. 6 et 17).

Eos autem qui Romae sunt non ea in omnibus observare, quae sint ab origine tradita et frustra apostolorum auctoritatem praetendere scire quis etiam inde potest, quod circa celebrandos dies paschae et circa multa alia divinae rei sacramenta videat esse apud illos aliquas diversitates nec observari illic omnia aequaliter quae Hierosolymis observantur, secundum quod in ceteris quoque plurimis provinciis multa pro locorum et hominum diversitate variantur, nec tamen propter hoc ab ecclesiae catholicae pace atque unitate aliquando discessum est. Quod nunc Stephanus ausus est facere rumpens adversus vos pacem, quam semper antecessores eius vobiscum amore et honore mutuo custodierunt, adhuc etiam infamans Petrum et Paulum beatos apostolos, quasi hoc ipsi tradiderint, qui in epistulis suis haereticos exsecrati sunt et ut eos evitemus monuerunt. Unde apparet traditionem hanc humanam esse, quae haereticos asserit et baptisma, quod non nisi solius ecclesiae est, eos habere defendit.

(17) Atque ego in hac parte iuste indignor ad hanc tam apertam et manifestam Stephani stultitiam, quod qui sic de episcopatus sui loco gloriatur et se successionem Petri tenere contendit, super quem fundamenta ecclesiae collocata sunt, multas alias petras inducat et ecclesiarum multarum nova aedificia constituat, dum esse illic baptisma sua auctoritate defendit. Nam qui baptizantur, complent sine dubio ecclesiae numerum; qui autem baptisma eorum probat, de baptizatis et ecclesiam illic esse confirmat; nec intellegit offuscari a se et quodam modo aboleri christianae petrae veritatem, qui sic prodit et deserit unitatem. Iudaeos tamen quamvis ignorantia caecos et gravissimo facinore constrictos zelum dei apostolus habere

trium proprium tamque iudicari ab alio non possit, quam nec ipse possit alterum iudicare. Sed exspectemus universi iudicium domini nostri Iesu Christi, qui unus et solus habet potestatem et praeponendi nos in ecclesiae suae gubernatione et de actu nostro iudicandi.'

profitetur. Stephanus, qui per successionem cathedram Petri habere se praedicat, nullo adversus haereticos zelo excitatur, concedens illis non modicam sed maximam gratiae potestatem, ut dicat eos et adseveret per baptismi sacramentum sordes veteris hominis abluere, antiqua mortis peccata donare, regeneratione caelesti filios dei facere, ad aeternam vitam divini lavacri sanctificatione reparare.

15. PSEUDO-CYPRIANUS, ADVERSUS ALEATORES C. 1 [1].

... magna nobis ob universam fraternitatem cura est, fideles, maxime et rea perditorum omnium audacia id est aleatorum, animos ad nequitiam † se in lacum mortis emergunt. Et quoniam in nobis divina et paterna pietas apostolatus ducatum contulit et vicariam domini sedem caelesti dignatione ordinavit et originem authentici apostolatus, super quem Christus fundavit ecclesiam, in superiore nostro portamus, accepta simul potestate solvendi ac ligandi et curatione peccata dimittendi: salutari doctrina admonemur, ne, dum delinquentibus adsidue ignoscimus, ipsi cum eis pariter torqueamur.

16. DIONYSIUS EP. ALEXANDRIMUS († 264), DE STEPHANO EP. ROMANO.

(Dionysius ad Xystum, qui Stephano in episcopatu Romano successit, ita de Stephano et de rebaptismate scripsit [Eus. h. e. VII 5, 4—5]):

Ἐπεστάλκει μὲν οὖν πρότερον καὶ περὶ Ἑλένου καὶ περὶ Φιρμιλιανοῦ καὶ πάντων τῶν τε ἀπὸ Κιλικίας καὶ Καππαδοκίας καὶ	Antea quidem litteras scripserat de Heleno et de Firmiliano, de omnibus denique sacerdotibus per Ciliciam, Cappado-

[1] Hic libellus, tertio a. Chr. saeculo ab episcopo quodam Romano e secta Novatiani scriptus, editus est ab Hartelio, S. Cypriani opera, vol. III Appendix, Vindob. 1871, p. 92 ss.

δῆλον ὅτι Γαλατίας καὶ πάντων τῶν ἑξῆς ὁμορούντων ἐθνῶν, ὡς οὐδὲ ἐκείνοις κοινωνήσων διὰ τὴν αὐτὴν ταύτην αἰτίαν, ἐπειδὴ τοὺς αἱρετικούς, φησίν, ἀναβαπτίζουσιν. Καὶ σκόπει τὸ μέγεθος τοῦ πράγματος· ὄντως γὰρ δόγματα περὶ τούτου γέγονεν, ἐν ταῖς μεγίσταις τῶν ἐπισκόπων συνόδοις, ὡς πυνθάνομαι, ὥστε τοὺς προσιόντας ἀπὸ αἱρέσεων προκατηχηθέντας εἶτα ἀπολούεσθαι καὶ ἀνακαθαίρεσθαι τὸν τῆς παλαιᾶς καὶ ἀκαθάρτου ζύμης ῥύπον. Καὶ περὶ τούτων αὐτοῦ πάντων δεόμενος ἐπέστειλα.

ciam, Galatiam videlicet cunctasque finitimas provincias constitutis, sese ob eam causam ab illorum communione prorsus discessurum, quod haereticos rebaptizarent. Ac vide, quaeso, gravitatem negotii. Revera enim in maximis, ut audio, episcoporum conciliis decretum est, ut, qui ab haereticis ad catholicam accedunt ecclesiam, primum catechumeni fierent, ac deinde veteris et impuri fermenti sordibus per baptismum purgarentur. De his omnibus ego ad illum epistulam misi, rogans atque obtestans.'

(Idem ad Philemonem presbyterum Romanum de eadem re ita habet [Eus. h. e. VII 7, 5]):

Μεμάθηκα καὶ τοῦτο, ὅτι μὴ νῦν οἱ ἐν Ἀφρικῇ μόνον τοῦτο παρεισήγαγον, ἀλλὰ καὶ πρὸ πολλοῦ κατὰ τοὺς πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπους ἐν ταῖς πολυανθρωποτάταις ἐκκλησίαις καὶ ταῖς συνόδοις τῶν ἀδελφῶν, ἐν Ἰκονίῳ καὶ Συνάδοις καὶ παρὰ πολλοῖς, τοῦτο ἔδοξεν· ὡς τὰς βουλὰς ἀνατρέπων εἰς ἔριν αὐτοὺς καὶ φιλονεικίαν ἐμβαλεῖν οὐχ ὑπομένω. Οὐ γὰρ μετακινήσεις, φησίν, ὅρια τοῦ πλησίον σου[1],

'Illud', inquit, 'praeterea didici, non ab Afris solis id moris nunc primum invectum fuisse, sed et multo ante superiorum episcoporum temporibus in ecclesiis populosissimis et in conciliis fratrum apud Iconium et Synada et apud alios plurimos idem sanctum esse. Quorum sententias et statuta subvertere eosque ad iurgia et contentiones excitare equidem nolim. Scriptum est enim: *Non commutabis*

[1] Resch, Logion 43 (Texte und Untersuchungen 5, 116 ss.); Deut. 19, 14.

ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου.	*terminos proximi tui, quos parentes tui constituèrunt.*

17. IMPERATOR AURELIANUS, DE ROMANO EPISCOPO.

(Episcopi, qui anno 269 Antiochiam convenerant, Paulo Samosateno episcopo deposito Domnum Antiochiae urbis praesulem constituerunt. Qua re narrata, Eusebius in Historia ecclesiastica [VII 30, 18—21] haec addit):

Τοῦ δὴ οὖν Παύλου σὺν καὶ τῇ τῆς πίστεως ὀρθοδοξίᾳ τῆς ἐπισκοπῆς ἀποπεπτωκότος, Δόμνος, ὡς εἴρηται, τὴν λειτουργίαν τῆς κατὰ Ἀντιόχειαν ἐκκλησίας διεδέξατο· ἀλλὰ γὰρ μηδαμῶς ἐκστῆναι τοῦ Παύλου τοῦ τῆς ἐκκλησίας οἴκου θέλοντος, βασιλεὺς ἐντευχθεὶς Αὐρηλιανὸς αἰσιώτατα περὶ τοῦ πρακτέου διείληφεν, τούτοις νεῖμαι προστάττων τὸν οἶκον, οἷς ἂν οἱ κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ῥωμαίων πόλιν ἐπίσκοποι τοῦ δόγματος ἐπιστέλλοιεν. Οὕτω δῆτα ὁ προδηλωθεὶς ἀνὴρ μετὰ τῆς ἐσχάτης αἰσχύνης ὑπὸ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς ἐξελαύνεται τῆς ἐκκλησίας. Τοιοῦτος μέν γέ τις ἦν τὸ τηνικάδε περὶ ἡμᾶς ὁ Αὐρηλιανός, προϊούσης δ'αὐτῷ τῆς ἀρχῆς ἀλλοῖόν τι περὶ ἡμῶν φρονήσας, ἤδη τισὶν βουλαῖς, ὡς ἂν διωγμὸν καθ' ἡμῶν ἐγείρειεν, ἀνεκινεῖτο, πολύς τε ἦν ὁ παρὰ πᾶσιν περὶ

Domno[1] igitur in episcopatum subrogato, Paulus et sacerdotio abscisus et communione, cum de domo ecclesiae nollet exire, interpellatus imperator Aurelianus religiose satis de hoc sancteque decernit, his praecipiens ecclesiae domum tradi, quibus Italiae sacerdotes et Romanus episcopus scriberent. Et ita praedictus Paulus ad cetera mala etiam hoc dedecoris adquisivit, ut manu publica de ecclesia pelleretur. Et tunc quidem talis erga nos exsistebat Aurelianus, processu vero temporis immutare propositi sui bonum coepit et malis consiliis depravatus persecutionem erga dei ecclesias meditari eo usque, ut dicatur, quod dictatis iam litteris et scriptis, cum superesset sola subscriptio, divina dextera interveniens subscriptionem nefandae dexterae detur-

[1] Versio latina est Rufini.

τούτου λόγος· μέλλοντα δὲ ἤδη καὶ σχεδὸν εἰπεῖν τοῖς καθ' ἡμῶν γράμμασιν ὑποσημειούμενον θεία μέτεισιν δίκη, μόνον οὐχὶ ἐξ ἀγκώνων τῆς ἐγχειρήσεως αὐτὸν ἀποδεσμοῦσα λαμπρῶς τε τοῖς πᾶσιν συνορᾶν παριστῶσα, ὡς οὔποτε γένοιτ' ἂν ῥαστώνη τοῖς τοῦ βίου ἄρχουσιν κατὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησιῶν, μὴ οὐχὶ τῆς ὑπερμάχου χειρὸς θείᾳ καὶ οὐρανίῳ κρίσει παιδείας ἕνεκα καὶ ἐπιστροφῆς, καθ' οὓς ἂν αὐτὴ δοκιμάζοι καιρούς, τοῦτ' ἐπιτελεῖσθαι συγχωρούσης.

baverit; morte neim subita condemnatur, qui de piorum morte censebat, ut ostenderet deus, quia non, cum voluerit tyrannus, cruciamur, sed, cum probaverit ipse, corripimur.

18. PORPHYRIUS PHILOSOPHUS († 304), DE PETRO ET PAULO[1].

Οὗτος ὁ πρωτοστάτης τοῦ χοροῦ τῶν μαθητῶν διδαχθεὶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ θανάτου καταφρονεῖν, συλληφθεὶς ὑπὸ Ἡρώδου καὶ φυγών, αἴτιος κολάσεως τοῖς τηροῦσιν ἐγένετο. Φυγόντος γὰρ αὐτοῦ νυκτός, ἡμέρας γενομένης θόρυβος ἦν ἐν τοῖς στρατιώταις, πῶς ἐξῆλθεν ὁ Πέτρος· ἐπιζητήσας δὲ αὐτὸν ὁ Ἡρώδης καὶ μὴ εὑρών, ἀνακρίνας τοὺς φύλακας ἐκέλευσεν ἀπαχθῆναι, τουτέστιν

Hic princeps collegii discipulorum, qui a deo mortem contemnere didicerat, cum ab Herode captus fugeret, custodientibus causa animadversionis factus est. Postquam enim nocte fugit, luce orta tumultus erat inter milites, quomodo exisset Petrus; Herodes autem, eo quaesito et non invento, custodes sciscitatus abduci, id est securi feriri, iussit. Mirum sane est,

[1] Ex magno opere Porphyrii *Κατὰ χριστιανῶν* fragmenta tantum exstant, maxime apud *Macarium Magnetem*, cuius librum *Μονογενὴς ἢ Ἀποκριτικός* primus edidit *Blondel* (Macarii Magnetis quae supersunt, Parisiis 1876). Quae Macarius de Petro et Paulo habet, leguntur apud Blondel p. 102 et 162.

ἀποτμηθῆναι. Θαυμάσαι τοίνυν ἐστί, πῶς ὁ Ἰησοῦς τοιούτῳ ὄντι τῷ Πέτρῳ τὰ κλειδία δέδωκε τῶν οὐρανῶν, πῶς ἐν τοσούτῳ τεταραγμένῳ θορύβῳ καὶ τηλικούτοις πράγμασι καταπεπονημένῳ ἔλεγε· Βόσκε τὰ ἀρνία μου, εἴ γε μὲν πρόβατά εἰσιν οἱ πιστοὶ εἰς τὸ τῆς τελειώσεως προβάντες μυστήριον, τὰ δ' ἀρνία τῶν ἔτι κατηχουμένων ὑπάρχει τὸ ἄθροισμα, ἁπαλῷ τέως τρεφόμενον διδασκαλίας γάλακτι. Ὅμως ἱστορεῖται μηδ' ὀλίγους μῆνας βοσκήσας τὰ προβάτια ὁ Πέτρος ἐσταυρῶσθαι, εἰρηκότος τοῦ Ἰησοῦ τὰς ᾅδου πύλας μὴ κατισχύσειν αὐτοῦ.

quomodo Jesus Petro, qui eiusmodi erat, claves caeli dederit, quomodo ei, qui eo tumultu perturbationis talibusque rebus oppressus est, dixerit: *Pasce agnos meos*, si quidem oves sunt fideles ad mysterium perfectionis progressi, agni autem turba catechumenorum tenero adhuc doctrinae lacte nutrita. Et quamquam Iesus portas inferi non praevalituras adversus Petrum esse dixerat, tamen eum, postquam ne paucos quidem menses oviculas pavit, cruci adfixum esse narratur.

Ἴδωμεν δ' ἐκεῖνο τὸ ῥηθὲν τῷ Παύλῳ. Εἶπε δὲ δι' ὁράματος ὁ κύριος ἐν νυκτὶ τῷ Παύλῳ· μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει, ὅτι μετὰ σοῦ εἰμι καὶ οὐδεὶς ἐπιθήσεταί σοι τοῦ κακῶσαί σε[1]. Καὶ ὅσον οὐδέπω ἐν Ῥώμῃ κρατηθεὶς τῆς κεφαλῆς ἀποτέμνεται οὗτος ὁ κομψὸς ὁ λέγων ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Πέτρος, λαβὼν ἐξουσίαν βόσκειν τὰ ἀρνία, τῷ σταυρῷ προσηλωθεὶς ἀνασκολοπίζεται.

Videamus et illud Paulo dictum: *Dixit autem dominus nocte per visionem Paulo: Noli timere, sed loquere, propter quod ego sum tecum et nemo adponetur tibi, ut noceat te.* Et hic idem Romae capite deminuitur vaniloquus, qui se angelos iudicaturum esse dixerat, atque etiam Petrus, qui oves pascendi potestatem acceperat, cruci adfixus moritur.

[1] Act. 18, 9–10.

19. PETRUS EP. ALEXANDRINUS († 311), DE IISDEM APOSTOLIS[1].

Οὕτως ὁ πρόκριτος τῶν ἀποστόλων Πέτρος, πολλάκις συλληφθεὶς καὶ φυλακισθεὶς ὕστερον ἐν Ῥώμῃ ἐσταυρώθη. Καὶ ὁ περιβόητος Παῦλος, πλεονάκις παραδοθεὶς καὶ ἕως θανάτου κινδυνεύσας, πολλά τε ἀθλήσας καὶ καυχησάμενος ἐν πολλοῖς διωγμοῖς καὶ θλίψεσιν, ἐν τῇ αὐτῇ πόλει καὶ αὐτὸς μαχαίρᾳ τὴν κεφαλὴν ἀπεκείρατο.

Ita Petrus apostolorum primus, saepe comprehensus et custodiae traditus ignominiaque adfectus, postremo Romae crucifixus est. Similiter et inclytus Paulus, saepe traditus et ad mortem usque in periculum adductus, multa mala perpessus et in multis persecutionibus adflictionibusque gloriatus, in eadem urbe ipse quoque gladio capite multatus est.

20. EUSEBIUS EP. CAESAREENSIS.

a) De s. Petro et Simone Mago (Hist. eccl. II 14, 5—6).

Ἐπιβὰς δὲ (ὁ Σίμων) τῆς Ῥωμαίων πόλεως, συναιρομένης αὐτῷ τὰ μεγάλα τῆς ἐφεδρευούσης ἐνταῦθα δυνάμεως, ἐν ὀλίγῳ τοσοῦτον τὰ τῆς ἐπιχειρήσεως ἤνυστο, ὡς καὶ ἀνδριάντος ἀναθέσει πρὸς τῶν τῇδε οἷα θεὸν τιμηθῆναι[2]. Οὐ μὴν εἰς μακρὸν αὐτῷ ταῦτα προυχώρει. Παρὰ πόδας γοῦν ἐπὶ τῆς αὐτῆς Κλαυδίου βασιλείας ἡ πανάγαθος καὶ φιλανθρωποτάτη τῶν ὅλων πρόνοια τὸν καρτερὸν καὶ μέγαν τῶν ἀποστόλων,

Tandem ad urbem Romam delatus, ope atque adiumento subsidentis ibidem daemonis, brevi conatus suos tantopere promovit, ut illius civitatis homines ei tamquam deo statuam conlocarint. Sed haec non diu ex voto illi fluxerunt. Confestim enim ipsis Claudii Augusti temporibus benigna et clementissima dei providentia fortissimum et maximum inter apostolos Petrum et virtutis merito

[1] Scripsit anno 306 Epistulam canonicam (*Περὶ μετανοίας*), quam edidit *de Lagarde*, Reliquiae iuris ecclesiastici antiquissimae, Lips. 1856, p. 63 ss.; cfr. eo loco can. 9, p. 68. [2] De hac Simonis statua cfr. Iust. apol. I 26 et 56.

τὸν ἀρετῆς ἕνεκα τῶν λοιπῶν ἁπάντων προήγορον, Πέτρον, ἐπὶ τὴν Ῥώμην ὡς ἐπὶ τηλικοῦτον λυμεῶνα βίου χειραγωγεῖ· ὃς οἷά τις γενναῖος θεοῦ στρατηγὸς τοῖς θείοις ὅπλοις φραξάμενος, τὴν πολυτίμητον ἐμπορίαν τοῦ νοητοῦ φωτὸς ἐξ ἀνατολῶν τοῖς κατὰ δύσιν ἐκόμιζεν, φῶς αὐτὸ καὶ λόγον ψυχῶν σωτήριον, τὸ κήρυγμα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας εὐαγγελιζόμενος.

reliquorum omnium principem Romam adversus illam generis humani labem ac pestem perducit. Qui tamquam strenuus divinae militiae dux, caelestibus armis munitus, pretiosam illam lucis intellegibilis mercem ab oriente ad eos, qui occasum versus habitabant, detulit, lucem ipsam et salutarem mentibus doctrinam, regnum scilicet caelorum eis adnuntians.

b) De primis Petri in sede Romana successoribus[1].

Τῆς δὲ Ῥωμαίων ἐκκλησίας μετὰ τὴν Παύλου καὶ Πέτρου μαρτυρίαν πρῶτος κληροῦται τὴν ἐπισκοπὴν Λίνος (h. e. III 2).

Οὗ (Τίτου) κατὰ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας Λίνος ἐπίσκοπος τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας δυοκαίδεκα τὴν λειτουργίαν ἐνιαυτοῖς κατασχών, Ἀνεγκλήτῳ ταύτην παραδίδωσιν (h. e. III 13). . . . *Δωδεκάτῳ δὲ ἔτει τῆς αὐτῆς ἡγεμονίας (Δομετιανοῦ) τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας Ἀνέγκλητον ἔτεσιν ἐπισκοπεύσαντα δεκαδύο διαδέχεται Κλήμης, ὃν συνεργὸν ἑαυτοῦ γενέσθαι Φιλιππησίοις ἐπιστέλλων ὁ ἀπόστολος διδάσκει*[2] (h. e. III 15).

Post Pauli autem Petrique martyrium primus ecclesiae Romanae episcopatum suscepit *Linus*.

Cuius (Titi) secundo imperii anno *Linus* ecclesiae Romanae episcopus, cum eam duodecim annos administrasset, Anencleto deinde regendam tradidit . . . Anno autem eiusdem imperatoris (Domitiani) duodecimo *Anencletus* exactis in episcopatu annis duodecim successorem reliquit Clementem, quem quidem Paulus apostolus in epistula ad Philippenses data adiutorem suum fuisse docet.

[1] Cfr. *Jülicher*, Kritische Bemerkungen zu den Papstverzeichnissen, in: *Mirbt*, Quellen zur Gesch. des Papsttums, ed. 3, Tub. 1911, p. 482 s. [2] Phil. 4, 3.

Τῶν δ' ἐπὶ Ῥώμης ἐπισκόπων ἔτει τρίτῳ τῆς τοῦ προειρημένου βασιλέως (Τραϊανοῦ) ἀρχῆς Κλήμης Εὐαρέστῳ παραδοὺς τὴν λειτουργίαν ἀναλύει τὸν βίον, τὰ πάντα προστὰς ἔτεσιν ἐννέα τῆς τοῦ θείου λόγου διδασκαλίας (h. e. III 34).

Ex Romanis autem pontificibus Clemens anno supra dicti imperatoris (Traiani) tertio abiit e vita, *Evaresto* sacerdotium relinquens, cum intra novem annorum spatium praedicationem verbi divini procurasset.

Ἐν τούτῳ (ἀμφὶ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς Τραϊανοῦ βασιλείας) καὶ Ἀλέξανδρος ἐπὶ Ῥώμης, ὄγδοον ἔτος ἀποπλήσαντος Εὐαρέστου, πέμπτην ἀπὸ Πέτρου καὶ Παύλου κατάγων διαδοχήν, τὴν ἐπισκοπὴν ὑπολαμβάνει (h. e. IV 1).

Eodem tempore (circa duodecimum annum imperii Traiani), cum Evarestus annos octo in pontificatu exegisset, Romae episcopatum suscepit *Alexander*, quintum a Petro et Paulo successionis obtinens locum.

Ἔτει δὲ τρίτῳ τῆς αὐτῆς ἡγεμονίας (Ἀδριανοῦ) Ἀλέξανδρος Ῥωμαίων ἐπίσκοπος τελευτᾷ, δέκατον τῆς οἰκονομίας ἀποπλήσας ἔτος· Ξύστος ἦν τούτῳ διάδοχος (h. e. IV 4). *Ἤδη δὴ δωδέκατον ἐχούσης ἔτος τῆς ἡγεμονίας Ξύστον δεκαέτη χρόνον ἀποπλήσαντα ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων ἐπισκοπῆς ἕβδομος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων διαδέχεται Τελέσφορος* (h. e. IV 5, 5).

Anno autem eiusdem principatus (Hadriani) tertio Alexander Romanae urbis episcopus fato functus est, cum decem amos administrationis explesset; cui successit *Xystus*. Porro annum regni sui duodecimum agente imperatore cum Xystus episcopatum urbis Romae decem annis obtinuisset, septimus ab apostolis *Telesphorus* in eius locum successit.

Τούτου (Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς) δὲ ἐν ἔτει πρώτῳ Τελεσφόρου τὸν βίον ἑνδεκάτῳ τῆς λειτουργίας ἐνιαυτῷ μεταλλάξαντος, Ὑγῖνος τὸν κλῆρον τῆς Ῥωμαίων ἐπισκοπῆς παραλαμβάνει (h. e. IV 9, 3).

Huius (Antonini Pii) anno primo, cum Telesphorus migrasset e vita anno episcopatus sui undecimo, pontificatum Romanae urbis sortitus est *Hyginus*.

Ἀλλὰ γὰρ μετὰ τέταρτον τῆς

Sed Hygino post quartum

ἐπισκοπῆς ἔτος Ὑγίνου τελευτήσαντος, Πίος ἐπὶ Ῥώμης ἐγχειρίζεται τὴν λειτουργίαν. . . . Καὶ κατὰ τὴν Ῥωμαίων δὲ πόλιν πεντεκαιδεκάτῳ τῆς ἐπισκοπῆς ἐνιαυτῷ Πίου μεταλλάξαντος, Ἀνίκητος τῶν ἐκεῖσε προΐσταται· καθ' ὃν Ἡγήσιππος ἱστορεῖ ἑαυτὸν ἐπιδημῆσαι τῇ Ῥώμῃ παραμεῖναί τε αὐτόθι μέχρι τῆς ἐπισκοπῆς Ἐλευθέρου. Μάλιστα δ' ἤκμαζεν ἐπὶ τῶνδε Ἰουστῖνος, ἐν φιλοσόφου σχήματι πρεσβεύων τὸν θεῖον λόγον (h. e. IV 11, 6—8).

episcopatus annum mortuo, Romanae ecclesiae sacerdotium suscepit *Pius* . . . At Romae cum Pius anno episcopatus sui quintodecimo vitam cum morte commutasset, *Anicetus* ecclesiae illius antistes factus est. Huius temporibus se in urbem Romam venisse scribit Hegesippus ibidemque ad Eleutheri usque episcopatum continuo permansisse. Prae ceteris autem eodem tempore florebat Iustinus, sub habitu philosophi verbi dei praedicans.

Index nominum.

Alexander, ep. Romanus 16. 57.
Anacletus, ep. Romanus 16. 56.
Andreas, apostolus 1. 39.
Anicetus, ep. Romanus 15. 24. 25. 58.
Antium 34.
Antonianus 45.
Aurelianus, imperator 50.
Babylon 13.
Bacchyllus, ep. Corinthius 19.
Barnabas, apostolus 5. 6.
Bartholomaeus, apost. 39.
Caesarea Palaestinae 19.
Caesarea Philippi 1. 3.
Caius, presbyter Rom. 27 s.
Callistus, ep. Romanus 31—39.
Carpophorus 34.
Cephas 1. 6.
Claudius, imperator 11. 55.
Clemens Alexandrinus 13.
Clemens, ep. Romanus 7 ss. 11. 15. 16. 56, a s. Petro ordinatus 29.
Commodus, imperator 33.
Corinthus 7. 16 s. 29.
Cornelius, ep. Romanus 44—46.
Cyprianus, ep. Carth. 42—50.
Dionysius, ep. Alex. 50—52.
Dionysius, ep. Corinthius 16 ss.
Domnus, ep. Antiochiae 52.
Eleutherus, ep. Romanus 15 s.
Ephesus 20. 21. 26. 29. 39.
Evaristus, ep. Romanus 16. 57.
Faustinus, episcopus 47.
Firmilianus, episcopus 49. 50.
Grapte 11.
Hegesippus 14.
Helenus, episcopus 50.
Hermas 11.
Herodes 53 s.
Hierapolis 20.
Hippolytus, ep. Romanus 32 ss.
Hyacinthus 33.
Hyginus, ep. Romanus 16. 24. 57.
Iacobus, apostolus 6.
Ieremias 2.
Ignatius, ep. Antiochiae 9 ss.
Iohannes, ap. 1. 4. 20. 25 s. 39.
Iohannes Baptista 2. 3.
Iohannes, presbyter 13.
Irenaeus 15 s. 19. 23. 26 s.
Iudaei 18 s. 21. 39. 49.
Linus, ep. Romanus 15 s. 56.
Lucas, evangelista 26.
Marcia, Commodi pellex 33.
Marcianus, ep. Arel. 47.
Marcus, evang. 3. 12—14.
Matthaeus, evang. 14. 26. 39; Matth. 16, 18 explicatur: 31. 40—43.
Melito, ep. Sardensis 21.
Montanus 32.

Narcissus, presb. Hierosol. 19.
Nero, imperator 30. 39.
Novatianus 45. 47.
Origenes 39—42.
Ostiensis via 28.
Palmas, ep. Ponti 19.
Papias, ep. Hierapolitanus 11—14.
Papirius, episcopus 21.
Paulus, apost. 5 s. 8. 10. 16 s. 26—28. 30. 39. 48 s. 54 s.
Paulus, ep. Samosatenus 52.
Petrus, apost. 1—5. 8. 10. 12—14. 17 s. 26 s. 29 s. 32. 39. 42 s. 48 s. 53. 56.
Petrus, ep. Alexandrinus 55.
Philippi, urbs 29.
Philippus, apost. 20.
Pius, ep. Romanus 24. 58.
Polycarpus, martyr 21. 25. 29 s.
Polycrates, episcopus 20 s.
Porphyrius, philosophus 53 s.
Praxeas 32.
Primus, ep. Corinthius 15.
Roma 7. 10. 12. 15. 19. 25 ss.
Romana ecclesia 17 s. 26 s. 29. 44—47. 52.
Romani episcopi, series 14 ss. 56 ss.
Sabellius, haereticus 34—36.
Sagaris, ep. et martyr 21.
Sardinia 33.
Simon Magus 12. 55.
Smyrna 21.
Soter, ep. Romanus 15. 17. 24.
Stephanus, ep. Rom. 47—51.
Telesphorus, ep. Rom. 16. 24. 57.
Tertullianus 28—32.
Theodotus, haereticus 36.
Theophilus, ep. Caesareae 19.
Thomas, apost. 39.
Thraseas, ep. 21.
Vaticanus mons 28.
Victor, ep. Romanus 18 ss. 33.
Xystus, ep. Romanus 24. 57.
Zephyrinus, ep. Rom. 34.

Typis Caroli Georgi typographi academici.

BR
63
F4
v.9

13745

[Rauschen, G.]
Textus antenicaeni ad primatum romanum spectantes.

BR
63
F4
v.9

13745

GRADUATE THEOLOGICAL UNION LIBRARY
BERKELEY, CA 94709

GTU Library
BR63 .F4 v.9
Rauschen, Gerhard/Textus antenicaeni ad
G
3 2400 00036 3840

In meinem Verlage ist erschienen:

Florilegium patristicum digessit, vertit, adnotavit Gerh. Rauschen
Fasc. I. Monumenta aevi apostolici. 1904. VI, 90 S. Preis broschiert ℳ 1.20, kartoniert ℳ 1.40.

— — Fasc. II. S. Justini apologiae duae. Editio altera aucta et emendata. 1911. IV, 135 S. Preis broschiert ℳ 2.20, kartoniert ℳ 2.40.

— — Fasc. III. Monumenta minora saeculi secundi. 1905. IV, 106 S. Preis broschiert ℳ 1.50, kartoniert ℳ 1.70.

— — Fasc. IV. Tertulliani liber de praescriptione haereticorum, acced. S. Irenaei adversus haereses. III 3/4. 1906. IV, 69 S. Preis ℳ 1.—, kartoniert ℳ 1.20.

— — Fasc. V. Vincentii Lerinensis commonitoria. 1906. IV, 71 S. Preis ℳ 1.20, kartoniert ℳ 1.40.

— — Fasc. VI. Tertulliani apologetici recensio nova. Editio altera emendata. 1912. IV, 144 S. Preis ℳ 2.40, kartoniert ℳ 2.60.

— — Fasc. VII. Monumenta eucharistica et liturgica vetustissima. 1909. IV, 170 S. Preis ℳ 2.40, kartoniert ℳ 2.60.

— — Fasc. VIII. M. Minucii Felicis Octavius. 1913. XIV, 64 S. Preis ℳ 1.40, kartoniert 1.60.

Rauschen, Gerh., Lehrbuch der katholischen Religion für die oberen Klassen höherer Lehranstalten. 4 Bde., 5.—8. Aufl. 1912, gebunden ℳ 6.90.

— Apologetik für Prima als Anhang zur Glaubenslehre. 4. Aufl. 1912, kartoniert ℳ 0.80.

— Kleine Kirchengeschichte. Kirchengeschichtl. Charakterbilder für höhere Lehranstalten. 4. rev. Aufl. mit 14 Abbild. 1913, ℳ 0.80.

— Bibelkunde für höhere Lehranstalten. 3. Aufl. 1913, geb. ℳ 1.30

— Kirchengeschichte für höhere Mädchenschulen. 3. Aufl. gebunden ℳ 1.60.

— Hilfsbuch für den kathol. Religionsunterricht auf der ersten Klasse der höheren Mädchenschulen. 2. Aufl. geb. ℳ 1.50.

— Die wichtigeren neuen Funde aus dem Gebiete der ältesten Kirchengeschichte 1905, ℳ 0.80.

Neues Licht aus dem alten orient. Keilschrift- u. Papyrusfunde aus dem jüdisch-christl. Altertum, Ausgrabung d. Menasstadt 1913, ℳ 0.80.

Bonn. **Peter Hanstein,** Verlagsbuchhändler.